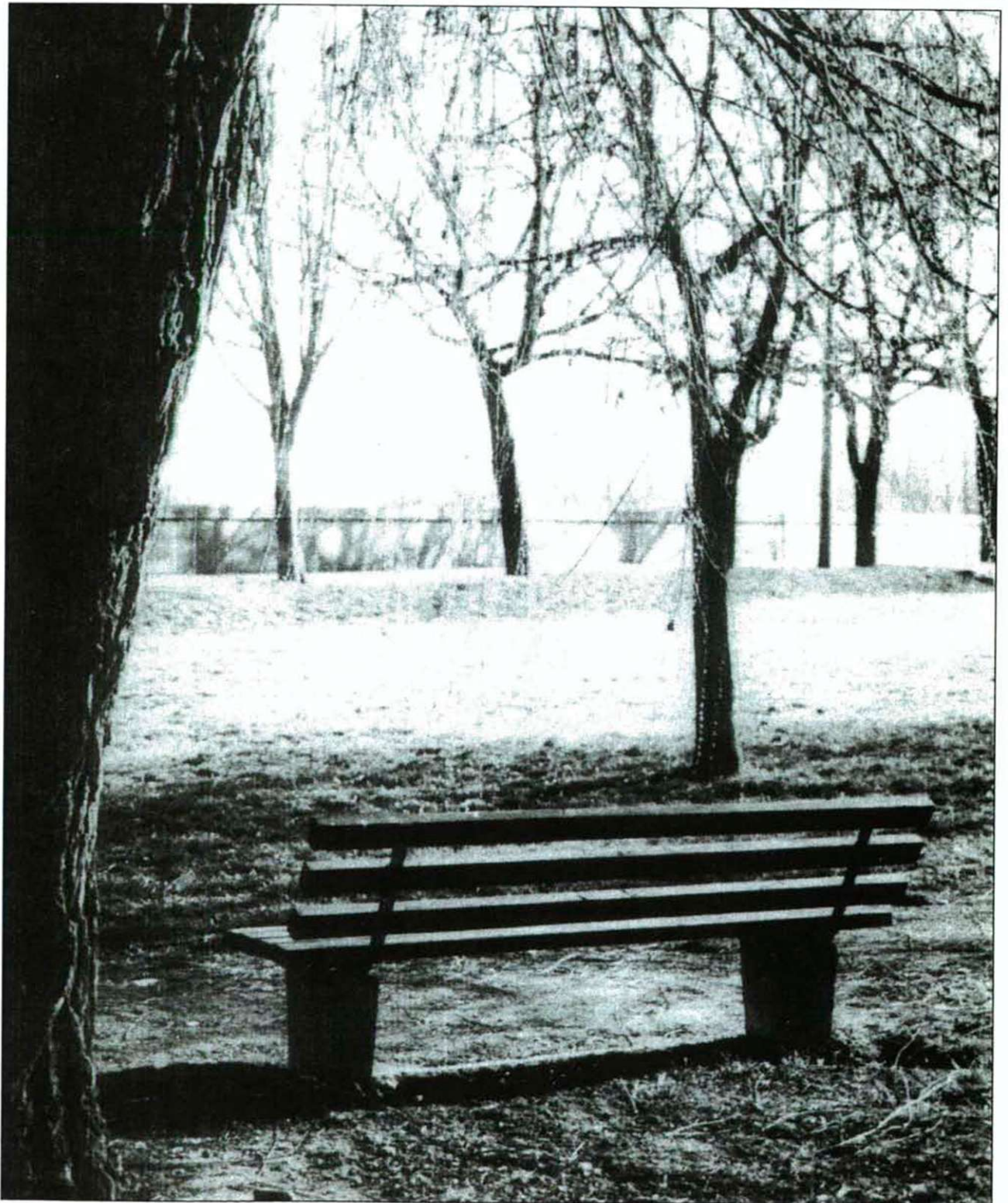

KÜLÖNBSÉG

V. évfolyam 8. szám

A SZEGEDI FILOZÓFIA SZAK FOLYÓIRATA

Szeged, 1998. április

Kedves Olvasó!

Az emberek szeretnek filozofálni. Néha úgy tűnik, kis és nagy ügyekben egyaránt, mintha a filozofálás lenne a legkedvesebb eszközünk. Nem szabad azonban összetéveszteni a hétköznapi filozofálást a tudományos igényű, hivatásszerű filozófiai gondolkodással, még akkor sem, ha e kétfajta bölcselkedés határai gyakran összemosódnak. Hiba lenne lebecsülni a hétköznapi élet gondolatainak, kérdéseinek értékét, de a különbségre fel kell hívni a figyelmet. A Különbség című kiadvány a filozófiával foglalkozó olvasóközönség számára íródik, de hasznos lehet mindazoknak, akiket érdekelnek, vagy érintenek a különbségek.

A szegedi filozófia tanszék kiadványa ötödik éve és nyolcadik alkalommal jelenik meg. Az új szerkesztők a hagyományok megőrzése mellett, igyekeznek új szemlélettel gazdagítani az újság és az egész tanszék életét.

Ezúton üdvözljük az Olvasót, és szeretnénk köszönetet mondani a rendkívül értékes segítségért és tanácsokért az egyik korábbi szerkesztőnek, Pavlovits Tamásnak:

a szerkesztők: Vincze Csaba,
Tamási Zoltán,
Fekete Zoltán

TÁMOGATÓINK:

- Miniszterelnöki Tanács Gyermek és Ifjúsági Alapprogram
- Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány
- JATE Kulturális titkárság

Simon János:

Miként győzzük meg barátunkat saját nemlétéről

- Egy fiktív beszélgetés kivonata -

- A.-úr: A minap azon elmélkedtem, drága barátom, mi kényszerítheti az embert arra, hogy még a saját létét is kénytelen megkérdőjelezni.
- Barát: Talán egy bizonyos fokú kétely, amely megragadta elméjét, mikor a világ dolgait vette vizsgálat alá.
- A.-úr: Minden bizonnyal valahogy így történhetett. De miért merülhetett fel e kétely, mikor annyi tudós férfiú megmondta már, hogy hogyan is vannak a nagy talányú dolgok. Ők a mi tanítóink és amit megmondanak, az úgy is van.
- Barát: Ezt Te sem mondhatod komolyan, feltéve, hogy nem akarsz gúnyt űzni belőlem, ezzel nevetségessé téve az egész világ előtt. Hiszen, ha minden akként volna, nem is lennének kérdések, sem viták, sem pedig kétely semmi felől. Mert éppen akkor merül fel az utóbbi, ha megkérdőjelezzük ama kijelentéseket, amelyek igazságához állítólag nem férhet semmi kétség. Még hozzá azáltal, hogy nem fogadjuk el kritikátlanul azokat, hanem megvizsgáljuk, saját magunk nézünk utánuk, hogy meggyőződhesünk mi-benlétük felől.
- A.-úr: Meggyőző amit mondasz, csak hogy számomra ebből még nem egészen látszik következni az, hogy valakinek emiatt a saját létét is meg kellene kérdőjeleznie. Ám bocsásd meg, ha ennyire homályos lenne az elmém.
- Barát: Dehogyan, Barátom! Világosabb szelleművel nemigen találkoztam még. Különbözik is, azért vagyunk itt, hogy megbeszéljük és megvilágítsuk a homályba burkolózó problémákat. Mindenekelőtt nézd a következőképpen. Tegyük fel, azt hallod egy bölcs hírében álló férfiútól, hogy a Föld alakja lapos, mint egy edény fedele. Egy másiktól, hogy gömbölyű, egy harmadiktól pedig azt, hogy kocka alakú. Melyiknek fogsz hinni? Ne feledd, mindhárom nagy bölcs hírében áll!
- A.-úr: Ezt nehéz lenne megmondani. Talán annak, akinek a többség hisz.
- Barát: Vagyis, Te a mások véleményére adsz és nem a magadéra, meg sem próbálván magad utánajárni a dolgoknak és megvizsgálni azokat?
- A.-úr: Most, hogy mondod...
- Barát: S, ha e három állásponton kívül még további ötöt hallasz? Nemde felmerül Benned a kérdés, hogy melyikük mondhat igazat, illetve, igaza van-e egyáltalán valamelyiknek?
- A.-úr: Feltehetően.
- Barát: Ezek után pedig bizonyára megkérdőjelezed az eddig kritikátlanul elfogadottakat, kételkedni kezdesz. E kételkedés pedig előfeltevés-mentesít, vagyis lehetővé teszi, hogy „tisztán” fogj hozzá a vizsgálódás(ok)hoz. Ha pedig nem csupán a Föld alakját akarod megérteni ezen a módon, hanem minden mást is, mit fogsz tenni?
- A.-úr: Mindent megkérdőjelezek és kételyvel fordulok feléje. A mindenbe - már világos - a „saját magam” is beletartozik.
- Barát: Pontosan erről van szó. De ezután jön még a neheze. Mert, mit teszel ezután? Mi lesz a következő lépés?
- A.-úr: Azt hiszem elkezdem a kutatást, mondjuk éppen a Föld alakja felől.
- Barát: Szóval, Te a házépítést a tetőn szoktad kezdeni.
- A.-úr: Úgy látszik, Te sosem fogsz megváltozni! Még ilyen komoly dolgokról való beszélgetés esetén is tréfára hajlik a kedved.
- Barát: Nem akartalak megsérteni, de valóban az következik abból, amit mondtál. Hogy ne húzzam az időt, arról van szó, hogy a ház építésénél is az alapot rakjuk le először, amire később majd

építeni fogunk. Hasonló a helyzet a megismerésnél is. Szükségeltetik egy alap, aminek, mint alapnak szilárdnak kell lennie. E szilárdságot pedig a megingathatatlan kétségbevonhatatlanság adja, vagyis az, aminek irányában a kétség egyetlen szikrája sem merülhet fel. Ebből már látszik az első lépés: egy ilyen szilárd alap megtalálásának szükségessége.

A.-úr: Ám hol keressem és merre? Hiszen a „mindenben való kételkedés”-ből adódó semlegesség lehetővé teszi, hogy akárhol megtegyem ezt. Teszem tehát, a Föld alakján kezdve.

Barát: Úgy látszik nem veszed észre: éppen amiatt, hogy mindenben kételkedsz, bizonyossággal nem rendelkezhetsz felőlük, tehát egykönnyen szilárd pontot sem találhatsz, hiszen abban is kételkedned kell.

A.-úr: (Elgondolkodva) Igen, még abban is... a fáknban, emberekben, kövekben... az egész világegyetemben: egy szóval mindenben, mint ahogy azt már egyszer le is szögeztük. De így már nem is marad semmi, amihez kétség nem férhet, s kiindulópontul szolgálhatna, pedig mi ilyesvalamit keresünk. Egyáltalán van ennek értelme.

Barát: Különben nem mulatnánk az időt itt ülve és beszélgetve. Gondold csak át mégegyszer.

A.-úr: Azt teszem, s egyre jobban elbizonytalanodom. Kételyem megsemmisített mindent, s nem maradt semmi amibe elmém belekapaszkodhatna.

Barát: Ugye szörnyű ez az állapot? Teljes bizonytalanságban lenni, minden alap nélkül, ahová a köztes lebegésből kiszakadva lábad tenni tudnád?

A.-úr: Valóban rémisztő. De csak kell lennie valaminek, ami mindezek ellenére megmarad. Úgy tűnik, mintha egy pillanatra meg is találtam volna, de mikor üstökön akarom ragadni, elilán, mint a délibáb.

Barát: Csak próbálkozz!

A.-úr: Egyre nehezebb.

Barát: Mégis mire jutottál, mondd, sokötletű barátom?

A.-úr: Bevallom, nem világos előttem.

Barát:

A.-úr: Talán megnémultál, hogy nem válaszolsz, vagy kedved szegtem ostobaságommal?

Barát:

A.-úr: Megrémítesz e némasággal! Nézz rám, mondj valamit, elemészt a bizonytalanság! Hallod!?

Barát (maga elé meredve): A kétely mire nem képes. Elnyeli a kételkedőt, létében szünteti meg.

A.-úr: Miket beszélsz, itt vagyok! Vagy már meg is vakultál? Nem versz át a színészkedéssel, hanem elmegyek más-hoz, aki nem fog bohóckodni velem, s meghallgat. Úgyhogy indulok is legott!

Barát: Csak nem megijedtél, hogy a „néma” sugallatom hatására saját léted is megszűnt?

A.-úr: Egyáltalán nem ijedtem meg, de te csak gúnyolódj továbbra is. Az igaz, hogy egy kicsit elbizonytalanodtam a te néma sugallatod hatására, hogy mi van, ha mégsem létezem, de mi van, ha igen...

Barát: S vele együtt a kételkedő. Vagyis a kételkedés tényében nem kételkedünk, pontosabban annak létében, aki kételkedik. Mivel pedig a kételkedésre is a gondolkodás indított, hogy segítségével szilárd pontra találj, az általa elért előfeltevés-mentességgel, ebből következik a kétségbevonhatatlan alap vagy elv, amin elindulhatsz. Ez pedig a következő: én, aki mindezt teszem - kételkedem, gondolkodom - szükségképpen vagyok valami, még ha minden más semmi is. Végül tehát le kell szögezni: az „én vagyok, én létezem” kijelentés szükségszerűen igaz.

A.-úr: Hogy mondod? Kijelentés? Elv? Igazság? De akkor ebből, hogyan következik az én létem, mondjuk úgy: „ontológiailag”?

Barát: Emlékezz vissza. Mi csupán egy szilárd elvet, egy kétségbevonhatatlan alapigazságot kerestünk, amin elindulhatunk a megismerésben, s amire azután szilárd tudást építhetünk fel, mely rendszerezve maga a tudomány.

A.-úr: Akkor miért tettél úgy, mintha megszűntem volna a számodra létezni és sugalltad később azt, hogy létem ga-

ranciája éppen az, hogy kételkedem?

Barát: Csak azért, hogy hozzásegítsek a kétségbevonhatatlan alap megtalálásához, mert ez az egyetlen szilárd kiindulópont amihez kétely nem férhet, s aminek megtalálása igen nehéz, mivel az ember saját létezésében nem kételkedik egykönnyen. Teljes megértését pedig csak az segíti, ha az ember saját maga jön rá. Miért nincs igazad? Mert a Te állításod szerint bármilyen cselekedetből következhetne a kételkedő léte, nem pedig pont a gondolkodásból, még ha a „tehát” szócskát figyelmen kívül is hagyjuk. Igaz e szócskát nem említettük az előbb, de gondolom, ehhez kapcsolódott volna a következő ellenérvéd. Újfent megismételném, hogy mi csak egy alapvetet vagy alapigazságot volt célunk megtalálni, melyhez kétely nem férhet, s amelyre ezután szilárdságánál fogva felépíthetjük a tudás épületét. Nem a létet volt szándékunkban vizsgálni, vagyis, hogy mi miként van, hanem csupán azt, hogy milyen kijelentések tehetők róla, méghozzá olyan biztosak, amiket azután senki sem támadhat meg.

A.-úr: Nem szeretnék túl okosnak tűnni, de azt hiszem, most Te nem vettél figyelembe valamit.

Barát: Mondd, hallgatlak.

A.-úr: Mégpedig azt, hogy mi van azzal, aki mindezeket a kijelentéseket teszi? Hiszen, ha jól emlékszem, mindenben kételkedve a leteleződésről indultunk, vagyis semmit sem tartva biztosnak, még a kételkedő létet sem, aki történetesen én voltam. Ha pedig innen indulunk, véleményem szerint, először meg kell bizonyosodnia a kételkedőnek saját léte felől, méghozzá ontológiailag. Még ha nem is a létet-létezőt vizsgálja, hanem a tudományokat vagy a létezőről tehető kijelentéseket, akkor is szükséges, mert hiszen ő az, aki ezt teszi. Különböztetnem látom meg, hogy miért volt értelme saját magában is kételkednie. Ha a Te véleményedet nézzük, elég lett volna csak magukban a kijelentésekben vagy a tudományok alapjául szolgáló „állító-

lagos” igaz tételekben kételkedni. Mert ha csak elveket vagy úgymond „kétségbevonhatatlanságokat” keresünk, amelyek a biztos tudás alapjául szolgálnak, az önmagam ontológiai létével nem sok dolgom akadhat.

Barát: Hajthatatlan vagy. De ennek ellenére megpróbálom még egyszer, lehetőleg világosabban kifejezni előtted, hogy semmi másért nem kellett ott kezdeni, ahol kezdtük, csakis azért, mert ha teljesen előfeltevés-mentesek akarunk lenni, s minden eddigi vélt vagy valós tudást feladva mindent újra akarunk vizsgálni, akkor nem tehetünk másként. Különböztetnem úgy járnánk, az egyszeri szabó, aki tökéletesen megvarrta ugyan a nadrágot, de elfelejtette azt alul felszegni, hogy megakadályozza ezzel annak gyors kikopását, kirojtódását. Így az lassanként elkezdett felfelé szakadozni, míg használhatatlanná vált. A felszegett nadrág is kirojtódik egyszer és elkezd szakadozni, de sokkal később, mint az előbbi. Ugyanúgy ezen elv vagy igazság alapján kiépített rendszer is felszakadozik talán egyszer, hiszen nehéz olyat létrehozni, amit ne kezdene ki, ha más nem, hát az idő. De sokkal később, s nehezebben, mint azt, amelyet nem az „alapotól indulva” hoztak létre.

A.-úr: Azt hiszem, így nehezen jutunk dűlőre. Egyébként is minden mellett lehet érvelni, csakúgy a Te, mint az én álláspontom mellett. A kérdés csak az, hogy melyik mellett, illetve mi mellett érdemes.

Barát: Nincs kizárva.

A.-úr: De van itt még valami.

Barát: Mi lenne az?

A.-úr: Véleményem szerint ott van a hiba, ami bennünket ilyen nagyhevű vitára készítetett, hogy nem vizsgáltuk meg, illetve nem tisztáztuk egymás között, hogy mit jelent, milyen értelemben használtuk a „sum” létigét.

Barát: Ebben lehet valami, de ezt inkább majd máskor beszéljük meg.

A.-úr: Legyen úgy. S most ég Veled!

Barát: Isten áldjon!

Fekete Zoltán:

„... kitörölhetetlenül...” a parmenidészi fogalom, mint tartalmi- és léthiány

N-nek, akinek a szót küldöm...

Prológus
(a költő elalszik)

Véget vetek az életemnek, mert semmit sem ér,
E serlegből itt magamba öntöm a mérget.
El vagyok veszve, nem maradt remény,
Tőlem már ne várjatok folyamként omló beszédet.
Mert a szomorú vers is csak vidám szívből jöhet elő,
Az én üres szívemből több nem fakad,
Vad gondolatrohanás, hív a heverő,
Már nem mondatokat formálok, csak szavakat.
S miközben itt ülök, és pillám leragad,
Egyre elgyengültebben mormolok,
Végül minden elsötétül, megszakad,
Ébren vagyok még, vagy álmodok?

(Víg Mihály verse)

„Parmenidészt valószínűleg idősebb korában érte az a pillanat, amikor megvalósította a legtisztább, minden valóságtól mentes, teljesen vértelen absztrakciót; ez a pillanat - *nincs még egy, a görögségtől ennyire idegen pillanat a tragikus korszak két évszázada alatt!* - megteremtette a létről szóló tant, és Parmenidész életének is fordulópontja lett.”¹ Az eleai filozófus gondolkodásában a valósághoz elvezető egyetlen útként jelenik meg a léthez, mint abszolút, kompakt egészhez vezető ösvény: „a bizonyosság ösvénye”, melynek bemutatását tanköltevényében a halandók vélekedéseinek bemutatásával egészíti ki. (Nietzsche interpretációja szerint ez utóbbi töredékcsoport a gondolkodó korábbi nézeteit foglalja össze, melyeket új teóriájának felállításakor elvetett.) Vizsgálódásunk célja elsősorban a parmenidészi lét-nemlét problematikájának körüljárása, valamint az ember, mint individuum helyének kutatása a gondolkodó egységkonceptiójának kontextusában. Ez utób-

bi probléma persze magára a filozófusra is értelmezhető: Parmenidész, aki felismerte e tanítást, vajon hol, s miként ismerte fel benne önmagát?

α ; a nemlétező, mint léthiány

Mikor Parmenidész nemlétező-felfogását tekintjük át, legelőször tisztáznunk kell: szétválasztható-e (a) létező és létezés(e)? Csak azt állíthatjuk elképzeléseiből kiindulva, hogy nem létezik a nemlétező, avagy ez a feltételezés azt is implikálja, hogy nem létezik nemlétezés? S állíthatjuk-e egyáltalán, hogy nem létezik nemlétező? Ez utóbbi kérdésre Parmenidész gondolkodását követve igennel válaszolhatunk, hiszen a nemlétező léttel felruházza létező nemlétező lenne, s bár így létezővé válna, ám e változás pontosan lényegét, nemlétezőségét venné el tőle. Ezért a folyamat a nemlétezővel, mint nemlétezővel nem vezethető végig. A nem-

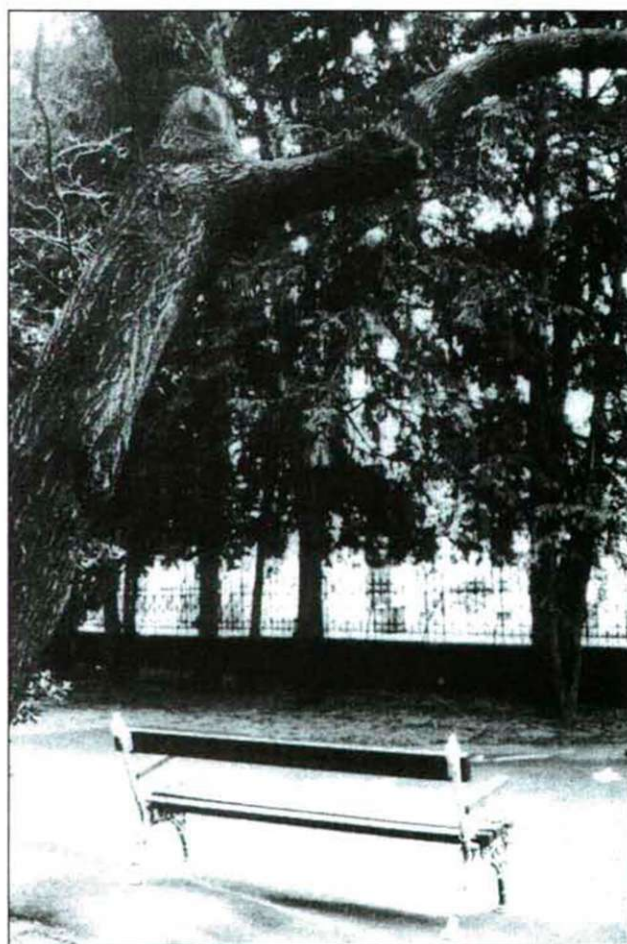
létezőt nemlétezőségében éppen e nemlétezés különíti el a létezőktől, tehát ha a nemlétezés létezne, akkor nemlétezőnek is léteznie kellene. A nemlét létét úgy bizonyíthatnánk, ha találnánk a létezésben példát arra, hogy egyedei között fennáll(hat)nak olyanok, melyek nemléttel vannak felruházva, azaz nemlétezők - létezőségükkel egyidőben. Ez azonban nyilvánvaló képtelenség, feltételezése önellentmondáshoz vezet(het)ne. Mindezek után adódik a kérdés: miként értelmezhető valójában a nemlétező? A hiány egy speciális, létre alkalmazott aspektusaként? *Léthiányként?* Elgondolható, felfogható-e jelentése számunkra egyáltalán? E kérdésben a nemlétező fogalma rokonságot mutat a határtalan és a semmi terminusokkal. Ezen terminusok esetében leginkább az okozhat gondot, hogy amennyiben e - tőlünk távoli és számunkra csupáncsak gondolati síkon megjelenő - fogalmakat próbáljuk körülírni, önmagunk behatárolt életterének jelzőivel találjuk szembe magunkat. Ezen kifejezésekkel kísérreljük meg bemutatni őket, a számunkra meg sem jelenőket. Holott a lét kifejezései nem definiálhatnak nemlétet - mivel az utóbbi jelenség az előbbin kívül helyezkedik el -, ahogyan a semmi sem érthető meg, ragadható meg teljes mértékben a valami rendszerében. Úgy mond a tudat nem lehet a tudattalannak tudatában.

A nemlétező elnevezés pontosan kifejezi mindazt, ami ennek a jelenségnek sajátossága: egyéb tulajdonság nem is társítható hozzá. Mivel minden - tulajdonságot jelző - fogalom, mellyel felruháznánk, a lét szférájából lenne átemelve, s egy olyan terminusra alkalmazva és értelmezve, amelyhez semmilyen létezési aspektus nem - sőt pontosan ez utóbbinak teljes hiánya² - tartozik hozzá. Ami nem létezik, arról semmit sem tételezhetünk fel, ami létezik, vagy létez(het)ne. A nemlétező terminus tehát jelent valamit, a létszférában mégsem jelent semmit, vagy pontosan azt jelenti.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra, megszakítva gondolatmenetünket. Parmenidész nemlétező-fogalma kapcsán elkülöníthetünk három „értelmezhetőségi” aspektust. Tekinthetjük a nemlétezőt nemlétezőnek, s ekkor a filozófus gondolkodását követjük. Ha - egy érdekesnek ígérkező bizonyítás ke-

retében - a nemlétezőt, mint létezőt tekintjük, a hétköznapi ember „gondolkodás - modelljének” nyomába eredhetünk. A nemlétező, mint fogalom³ tárgyalásakor pedig egy - csupán fiktív? - lehetséges harmadik út tárulhat fel előttünk. E három lehetőség áttekintésével elképzelhető, hogy teljes(ebb) képet kaphatunk a nemlétezőt illetően; természetesen a gondolkodás lehetséges tévútjait is számba véve.

A nemlétezőt - mely gyakorlatilag a „valami” rendszerében a „semmi” megjelenítőjének tekinthető - nem ismerhetjük meg, a hozzá vezető út „kutathatatlan”, távol kell maradni tőle. Távol kell tartani ezen úttól az ismeretet, ahogyan a [B 7.] fragmentumban Parmenidész fogalmaz, mert kudarcra van ítélve, hisz nem ismerhető meg a nemlétező. A nemlétezőt nem ismerhetjük meg, hiszen létezők vagyunk, s állandó(an) létezés vesz körül minket, melyben a nemlétező semmilyen formá(já)ban nem jelenik meg számunkra. Ha mindezt elfogadjuk, egy új kérdés nyer létjogosultságot: létezik-e a nemlétezőhöz vezető út egyáltalán? S mi lehetne a megismerés „célja” ennek az útnak a kere-

sásával, s kutatásával? Nézetem szerint előbb rá kell találnunk az útra, s csak utána próbálhatjuk meg felfedezni, tehát a kutatás előtt keresnünk kell. Vagyis: létezik-e az út, s érdemes-e keresni egyáltalán? A „cél”, a megismerés motivációja az lehetne, hogy igaz ismeretre tegyünk szert a nemlétezőt illetően. Ha egy, az előzőekben már felvetett kísérlet kedvéért, mely ezen út kutathatatlanságát volna hivatott igazolni, mégis feltesszük létét, hogyan vázolhatnánk fel a megismerés számára a nemlétezőt, mint létezőt? A feltevés lényegében indirekt bizonyításnak tekinthető. Ez a módszer ezúttal segítségünkre lehet abban, hogy megcáfoljuk a nemlétező létezésének fikcióját.

A nemlétező létét kétféleképpen képzelhetjük el. Feltételezhetjük - eredetének kutatása nélkül - , hogy keletkezett, de felvethetjük létezése állandóságának gondolatát is. A nemlétező, mint *keletkezett* a lét megszűnésével jöhetne (nem)létre, ez azonban számunkra már felfoghatatlan, hiszen ez a folyamat „kivezet” a létezésből. Tehát nem tudhatjuk meg, mi az, amin túl nincsen túl, s hogy akkor mi van, avagy nincs a túlon túl? A nemlétező, mint *állandó*: megismerhetetlen, elképzelhetetlen, hiszen mi, akik megpróbálnánk elképzelni, az *állandó* (an jelenlevő) *létezés* egyedei vagyunk. Következésképpen az út, mely magába foglalja a nemlétezőt bármilyen formá(já)ban: kutathatatlan. De létezik-e egyáltalán? Parmenidész válasza a [B 3.] fragmentum, melyben egyenlőségjelet tesz a gondolkodás és a létezés közé: e töredékből kiindulva feltételezhetjük, hogy amiről nem lehet gondolatunk, az nem bírhat létezéssel sem. Ezzel összhangban van a [B 2.] töredék, melyben a filozófus kijelenti: „... meg sem ismerheted a nemlétezőt (...) és ki sem mondhatod” - amit nem ismerhetünk meg, sőt nevesíteni sem tudjuk, az a terminus nem illeszkedhet gondolkodásunk rendszerébe. Tehát magát a fogalmat ki kell vennünk a gondolkodás, s ezzel párhuzamosan a létezés köréből. S bár az út maga elgondolható, de meg nem található, így nem állítható róla semmi.

Másképp: Parmenidész szerint ami létezik, az az Egy, a Létezés; mindez egyetlen, örök világként létezik, így nem marad „tér” a nemlétezés számára. A nemlétező világa így nem is állítható szembe a létezőjével, mi-

vel a létezés szférája az *egyetlen* világ - a nemlétező következésképpen a folyamat végeire nem más, mint egy fogalom, melyről nem állítható semmi, s amely megközelíthetetlen akár csak egy pillanatra is. Következésképpen feltételezhetjük, hogy ez az út, a maga kutathatatlanságában, megismerhetetlenségében nem létezik.

Összefoglalva az eddigieket: adott tehát a nemlétező, melynek nincs egzisztenciális tartalma, valamint egy út, amely hozzá vezet, s melynek létezését szintén kétségbe vontuk. S a nemlétező, a kísérlet során felvetett harmadik aspektusában, mint fogalom: létezik? Egy terminus, mint terminus akkor is valódi, ha jelentésének tartományába egyetlen elem sem tartozik. Jelen van. „...kitörölhetetlenül...”

„...nap mint nap figyelte az ételek ízét, mert tudta, hogy a halál előbb a levesekbe, a húsokba, a falakba költözik bele; sokáig forgatta a szájában a falatokat, mielőtt lenyelte volna, lassan kortyolta a ritkán elé kerülő bort, vagy a vizet, s néha ellenállhatatlan vágyat érzett arra, hogy letörjön egy dara-

bot a salétromos vakolatból a régi szivattyúház géptermeiben, ahol lakott, és megkóstolja, hogy az aromák, az ízek rendjét megzavaró szabálytalanságban felismerje az Intést, mert abban bízott, hogy a halál csak amolyan figyelmeztetés, s nem kétségbeejtő végérvényesség.⁴ Jelen idézettel a nemlét fogalomkénti jelenlétét szeretném igazolni; rámutatni arra, hogy bizonyos (élet)helyzetekben minden átértékelődik, s a hétköznapi ember riasztó nemlétfogalma csupán pillanatnyi, feltételes „figyelmeztetéssé” degradálódik.

β ; a létező, mint tartalmi hiány

Parmenidész jónéhány fragmentuma az érzéki világ terminusaival, mint a lét halandók számára megjelenő aspektusaival foglalkozik. ezen fragmentumok kapcsán kérdéses lehet, hogy milyen tekintetben köthető a lét az érzékelt világhoz? Kapcsolható-e az érzékek világához egyáltalán egzisztenciális tartalom?

Parmenidész a [B 8.] töredékben a „nevek” kifejezéssel illeti a fogalmakat. A nevek, azaz ezen elnevezések, fogalmak, az emberek, vagyis a „halandók” felvetései, meghatározásai. Tartalmuk, s mindaz, mi hozzájuk kapcsolódik, s ezáltal elkülöníti őket egymástól, az emberek alkotása: gondolkodásuk lenyomata. Amennyiben a fogalmakat parmenidészi értelmükben „puszta nevek” -ként tekintjük, puszta névként létezők-e, avagy e fogalmak is a „nemlét” terminusának analógiájára „kezelhetőek”? Milyen aspektusban tartalmazzák a nevek a létet, s magukba foglalják-e egyáltalán? A lét parmenidészi értelemben a maga időtlen állandóságában, egészként teljes, fel nem is osztható; e megállapítást szintén a [B 8.] töredék igazolja. Mindez azt jelentené, hogy a létezők elkülönülésének feltételezése sem más, mint tévedés, látszat, avagy esetleg egy másfajta lét-megjelenési lehetőség, s talán minőség feltételezése, amelyhez képest a „minden Egy” a közös létalap szerepét tölthetné be? Az ember környezetétől és a többi embertől az érzékelhető világban, annak részeként különül el; ez vajon magába foglalja azt, hogy elkülönülésük/elkülönítésük nem érinti a lét egységét? S esetleg azt, hogy a szétválás így nem más, mint látszat?

A parmenidészi létegyység (látszólagos?) részekre bomlásával kapcsolatban „a probléma a következő: ha a létező egyetlen individuum, akkor hogyan kell értelmeznünk azokat a kijelentéseket, hogy a gondolkodás nem vágja el a létezőnek a létezővel való összefüggését, hogy a létező érinti a létezőt, hogy a létező egyesül a hasonlóval? (...) de ha a létezőnek vannak gondolati rámutatással megkülönböztethető pontjai, helyei vagy részei, minek minősülnek ezek a gondolkodás számára? Nem másnak, mint létezőnek!”,⁵

Feltehetjük-e, hogy az érzékelhető világ fogalmai és lényei nem egyebek, mint egy más „létminőség” hordozói: s ekként mégis létezők? „Az élet a felületen mozog, hullámzik, folyik, árad, lüktet, habzik, az időben változik, nyugtalan, szenvedélyes, rohan, minden pillanatban más - de a mélységben nyugodt, állandó és változatlan, az örökben állhatatos és végleges. Az élet az idő felszínén úszik - a lét az idő mélyében van.”⁶ Ezen idézetet a létminőség szó jelentésének érzékeltetésére vezettem be. Ezzel a feltételezéssel egy kompromisszumos megoldáshoz juthatnánk el azáltal, hogy - bár nem bontjuk meg a lét egységét, de - mégis hozzárendelünk az érzékelt világhoz valamilyen, másként dimenzionált, meghatározott „létet”. Egy másik feltételezéshez vezet(het)ne az, ha a „halandók” tulajdonságait, s az ezekhez kapcsolódó belső jelentéstartalmakat esetleg a lét (csupán az érzéki világban megjelenő) „bővítményei”-ként értelmeznénk. (...)

A lét, mint egység és az érzékelhető világ, mint sokaság elkülönülnek egymástól. Mindkét minőség egyede(i) önmaguk tekintetében értelmezhetőek, saját aspektusukban jelennek meg igazán. Csak ezen elképzelés feltételezése mellett érthetjük meg - véleményem szerint - létező és létező elkülönülésének problematikáját.

A Lét egységének szférája és az érzékelhető világ - a „halandókkal”, s azok fogalmaival együtt - úgy válhatna el egymástól, miként Hamvas Béla értelmezésében a valóság (feltételezett analógiánkban az érzékelt világ), és az ember fölé rendelt metafizika (párhuzamunkban az egységes Lét, a „létegyység”) elkülönül: „...vallás sok van, metafizika csak egy. A sok kezdettől fogva emlékezetes gondolat, és a sok vallás az

egyetlenegy metafizikai kinyilatkoztatás alkalmazása. (...) A vallások elaprózódásra vezetnek: ezért az idő alkotásai, emberi alkotások, mulandók. A metafizika idő fölött áll, ember fölött, elmúlhatatlan; a világgal együtt áll, mert a világ szelleme és értelme - a logos, az abszolút. (...) ...a vallások alapja mindig metafizikai, de soha a metafizikai kinyilatkoztatást teljes egészében egybe nem foglalják.⁷⁷ Tehát a lét nem válik el a léttől, mert Egy, de az ember, elválík környezetétől és a többi embertől a sokaság részeként, egy, valamennyiben megváltozott minőség hordozójaként. Persze kérdéses, hogy ez a minőség „létminőség”-e?

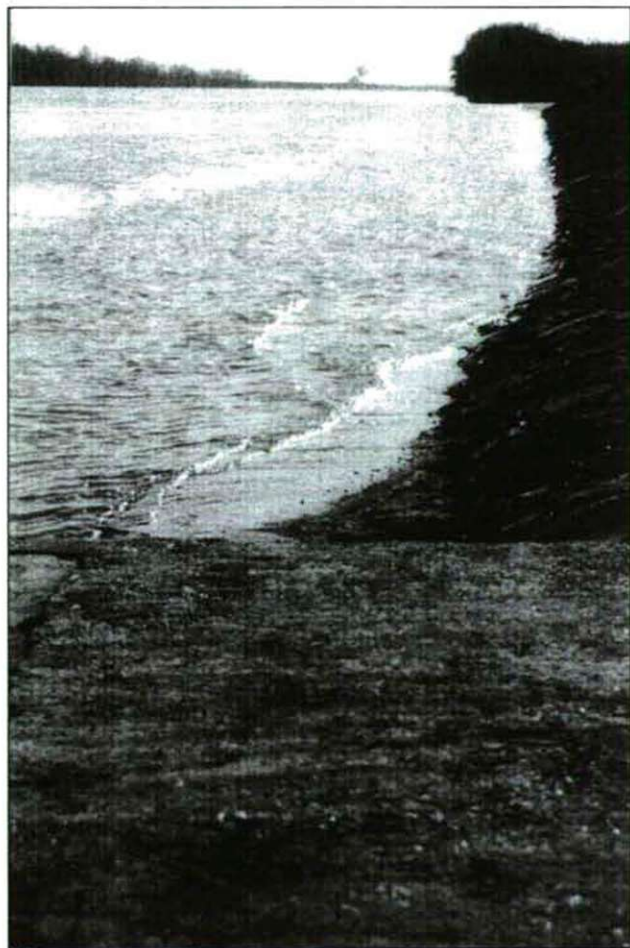
Az egyik legkülönösebb problematika Parmenidész kapcsán az ember, mint individuum szerepe és elhelyezése a filozófus gondolkodásában. Az ember, a „halandó”, neveivel, fogalmaival együtt a sokaság része, s mint ilyen, ő maga is bizonyos - (egy)mástól elkülönítő - jegyek hordozója. Ez a jelenség pedig az érzéki világ egyik fő parmenidészi ismérve a [B 8.] fragmentum alapján. A kérdés az ember, mint halandó, s a fogalmak, mint nevek létét tekintve tehát

nagyobb méretek tekintetében is helytálló: magához az érzékelt világhoz hozzárendelhetjük-e a lét valamely aspektusát/ a létet valamely tekintetében?

A parmenidészi egység-sokaság problémájában a halandók és a nevek „létezésének” feltételezését arra alapozom, hogy amennyiben egyetlen princípiumra vezettük vissza a dolgokat, el kell fogadnunk, hogy az nem lehet egyenlő a világban a létezők számára megjelenő egyetlen dologgal sem. Ez utóbbi (t.i. az érzéki világ) következésképpen nem lehet egyéb, mint egy más minőségű valóság. A lét mindenben ott van, ezért más szinten van, mint a létező, amely viszont azért sem lehet a képzelet csalódása, mivel az ő gondolkodása határozza meg a létezését a [B 2.], [B 3.] és [B 6.] fragmentum alapján (mivel minden, ami elgondolható, számára elgondolható). Következésképpen ő a parmenidészi egységkonceptió mértéke, s mint ilyen, nem lehet érzéki csalódás.

A parmenidészi fogalmak, s a hozzájuk rendelt jelentéstartalmak tehát a „minden Egy” világában valóban nem bír[ná]nak létjogosultsággal, de nem is ott jelennek meg! A Lét van és csak van, állandó, s időtlen fogalma nem ruházható fel más tulajdonsággal, mivel ennek a terminusnak éppen a lét az egyetlen ismertető jele. Még állandósága is a Lét, mint Lét fogalmához tartozik, nem külső „bővítményként” kapcsolódik hozzá. A külső, érzékelt (s mivel létét feltételezzük, érzékelő [s ezáltal mozgásban lévő, cselekvő, s az embert is magába foglaló]) világ fogalmai, - akár a „nevek”-re, akár a „halandók”-ra gondolunk - valóban talajtalanok a „minden Egy” kontextusában. E fogalmaknak azonban az érzékelt világ tekintetében létjogosultsága van, hiszen gondoljunk csak bele: *maga a koncepció felismerője is keletkezett (hiszen halandó), aki pedig elgondolhatja a létezését, szintén az!* Így tehát - véleményem szerint - mind az igazság, mind a vélekedés szférájához köthetünk egzisztenciális tartalmat.

„Ha a gondolkodás a jelenségek folyton változó tükrében olyan örök érvényű kapcsolatokat fedezne fel, melyek a jelenségeket és önmagukat egyetlen elvben összegzik, akkor lehetne beszélni a szellem boldogságáról, s akkor a boldogok mítosza csak ne-

vetséges utáncat lenne. Ez az egység utáni sóvárgás, ez az abszolútum-éhség az emberi dráma főirányát jelzi. E sóvárgás meglétéből azonban még nem következik az, hogy teljesül is. Mert ha a vágyak és a diadal közt kavargó örvényen átjutva azt állítjuk, mint Parmenidész, hogy létezik az Egy (...), akkor abba a nevetséges ellentmondásba keveredünk, hogy totális egységet állítunk, holott már ezzel az állítással is bizonyítjuk különállásunkat és azt a különbözőséget, melyet megoldani véltünk.⁸

Amennyiben mindezt elfogadjuk, felvetjük egy hasonló belátás (t. i. az említett ellentmondás, s a lét nem abszolutizálható mivoltának felismerésére gondolok) lehetőségét a parmenidészi filozófiában. S kutatásunk eredményre vezethet, mivel a [B 1.] fragmentum utolsó két sora (31-32.)⁹ a jelenségek valóságos és szükségszerű létét állítja, s így a vélekedés szférájához köthető egzisztenciális tartalom gondolatának helyességét is igazolhatja. Itt szeretnék visszautalni a bevezetőben felvetett kérdések egyikére, mely az ember helyzetére kérdezett rá a parmenidészi egységfilozófia kontextusában. Lehetséges volna, hogy a filozófus ezen a ponton próbálta meg gondolkodása rendszerébe illeszteni a létező, keletkező és pusztuló embert, s ekként önmagát? A töredék a létet „abszolutizáló” tanítás kereteit átlépve a sokaság, az ember, az érzékek világát is felruhazza a valóságos, szükségszerű lét lehetőségével. Szükségszerű az érzékelt, s érzékelő világ, a jelenségek létezésének feltételezése, mivel - megismételvén egy korábban már elhangzott érvet - maga Parmenidész, aki a lét egységét felveti: halandó, s aki e létezést elgondolhatja, szintén az.

Itt, e beteljesületlen ígéretnél (pusztán ígéret, mivel nem vetődik fel többé e gondolat a töredékek során) fedezhető fel - véleményem szerint - a „vértelen absztrakcióban” az ember, az emberi egzisztencia. Ám a jelenségek valóságos léte természetesen nem azonos a Lét létezésével - kapcsolataikra, viszonyukra a „minden által mindent átható” szövegrész utalhat - a két létminőség elkülönülése, elkülönítése egyértelmű.

A [B 1.] fragmentum idézett szövegrészét tehát interpretálhatjuk úgy, mint a sokaság, az ember létminőségének feltételezését, s ezáltal a kétféle létezés valóságát igazoló

gondolatot. Amennyiben mindezt elfogadjuk, már Parmenidész filozófiájában megtalálhatjuk a „továblépés” jeleit, lehetőségét. E gondolat ugyanis - jelen értelmezésünket követve - beilleszthető a Parmenidész utáni bölcselők azon törekvéseinek sorába, melyek megtartják az eleata filozófus Egy-elképzelését, azonban emellett „nem fokozzák le a tapasztalatvilágot mérő látszattá”.¹⁰ Megtartva a lényegét, léttel felruházva fel-emelik mellé a jelenséget. Létfontosságú e tett, mert „ez a kettő közös eredetű, csak a nevük különböző. Együtt nevezzük őket csodálatosnak...”¹¹

γ ; ...és...

γ/α ; Parmenidész, mikor Nietzsche....

„...nincs még egy, a görögségtől ennyire idegen pillanat a tragikus korszak két évszázada alatt...” Nietzsche felfogása szerint Parmenidész nem tett mást, csupán megfigyelte a világban „feltárulkozó” minőségeket, s úgy találta, hogy két csoportot különböztethetünk meg e tekintetben: pozitív és negatív kvalitásokat. E megállapítás után a megkülönböztetetteket közös nevezőre hozta, de a pozitív kvalitásokat tekintette csupán, s a negatívumokat, mint *hiányt* képzelte el. A negatív kvalitásokat a pozitívumok hiányaként értelmezte, s így mindent egyetlen dolog meglétére, vagy nemlétére vezetett vissza. Amennyiben a létező kifejezést bevezetjük ebbe a rendszerbe, megkapjuk a parmenidészi gondolkodás alaptételét. Hovatovább „Nietzsche után szabadon” állíthatjuk, hogy a parmenidészi filozófia egyik, mélyben rejtőző, a felszínen meg nem jelenő, ugyanakkor mindvégig jelen levő kulcsszava a hiány. A nemlétező esetében magát a létet, míg a létező esetében a tulajdonságokat, a „megkülönböztető jegyeket” „apoztrofálhatjuk” e kifejezéssel. Nietzsche kemény kritikával illeti Parmenidész filozófiáját, azt akár a világ jelenségei iránti érdeklődés hiányaként is definiálhatjuk értelmezését követve. Mindezeket egybevéve arra a következtetésre juthatunk, hogy a *parmenidészi filozófia a hiány filozófiája*.

Amennyiben így van, mit jelent „benne maradni” e filozófiában? S mit jelent kilépni keretei közül?

γ/β ; végül...
(a válasz, mint lehetőség)

Akik maradnak: „ az egészbe nem tudott belenyugodni: a gyötrelmek végeérhetetlenségét gúnyos elnagyoltsággal fölvezető napfelkeltékbe, a megválthatatlanságra szüntelen figyelmeztető napnyugtákba, a közöttük ásító reménytelen órák egymásutánjába, az őszbe, mely a szívét, a télbe, mely az értelmét igyekezett kikezdeni (...) és kiépíti az elemi szokások zárt egzisztenciáját, a maximális függés szinte mértani rendjét, amelynek mozdulatlan középpontjában végre kiérdemli a békét, s a nyugalmat.”

Akik kilépnek: „Naphosszat ültünk hát az ablak előtt, csöndben, szótlánul, türelmesen, s úgy véltük, nemcsak e rend minden apró részletében ismerhetünk önmagunkra, de szinte még a napszakok ritmusa is védelmünkre van, mert e tartalmas tétlenségben megfigyelve a virradat komor képét, a nappal éles-homályos világosságát s az éjszaka versengő árnyalatait, s mindebben az egymásra következés megmásíthatatlanságának nagyszerű értelmét, az a sok szépség, ami mellett eddig örökké vakon elmentünk, hisz az élet egy nagy rohanás, most feltárulkozott.”¹²

A felhasznált és inspiratív művek bibliográfiája:

Albert Camus: Szisüphosz mítosza, Európa Könyvkiadó, 1992.

Görög gondolkodók I. kötet, Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Hamvas Béla: Scientia Sacra I-III. kötet, Medio Kiadó, 1995-96.

Krasznahorkai László: Kegyelmi viszonyok, Q.E.D. Kiadó, 1997.

Krasznahorkai László: Sátántangó, Széphalom Könyvműhely, 1993.

Lao-ce: Tao Te King, Tericum Kiadó, 1994.

Friedrich Nietzsche: Ifjúkori görög tárgyú írások, Európa Könyvkiadó, 1988.

Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése, Szent István Társulat, 1993.

Parmenidész-Empedoklész: Töredékek

Steiger Kornél: Parmenidész és Empedoklész kozmológiája, Gondolat Könyvkiadó, 1985.

Víg Mihály: Versek és novellák, Bahia, 1996.

Jegyzetek:

¹ Nietzsche, 98. oldal - A kiemelés a szövegben tőlem származik.

² Nem a koncepcióban, csupán magában a fogalomban határozom meg a létezési aspektus hiányát: a kifejezés ezt, s csakis ezt jelenti, mivel Parmenidész szerint a létnek nincsen hiánya.

³ A felvetett, fogalomként való létezés leginkább úgy mond (jelen)létet takar; egy olyan létformát, mely akár az üres halmaz, vagy a "jelentés nélküli hangsor" sajátja is lehet.

⁴ Krasznahorkai: Sátántangó, 17. oldal

⁵ Steiger, 109. oldal

⁶ Hamvas, I. kötet, 49. oldal - A kiemelés a szövegben tőlem származik.

⁷ Hamvas, I. kötet, 215. oldal

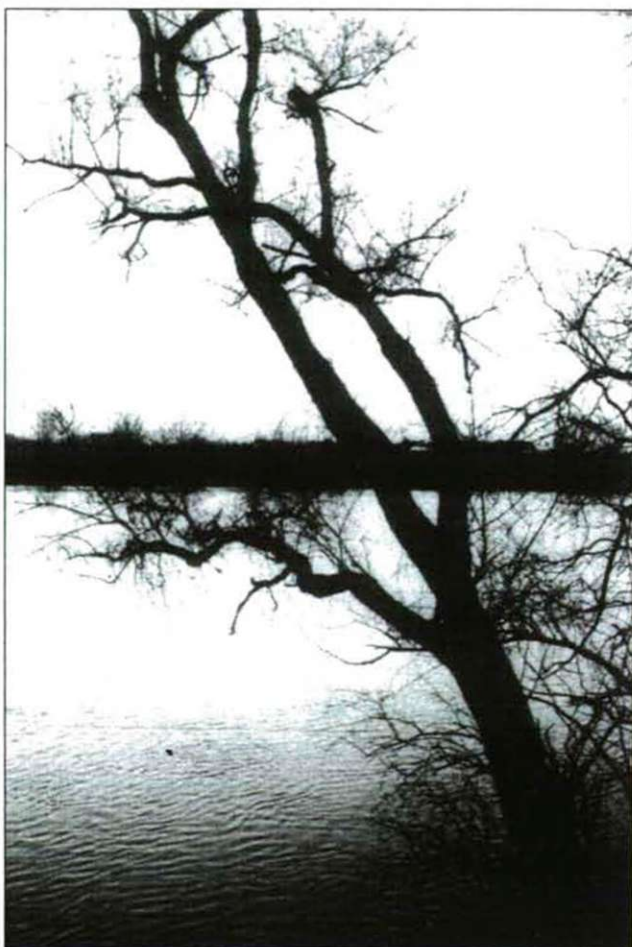
⁸ Camus, 295. oldal

⁹ "Am azt is meg fogod tanulni, miként szükségszerű, hogy a minden által mindent átható jelenségek (τα δοκουντα) valóságosan legyenek.

¹⁰ Nyíri, 48. oldal

¹¹ Tao Te King, 109. oldal

¹² Krasznahorkai: Kegyelmi viszonyok, 105., illetve 89. oldal

Erdei L. Tamás

Tévelygések a harmadik úton

- Parmenidész "nemlétezés" (μη ειναι) fogalmáról -

Bevezetés

Az eleai Parmenidész az a görög bölcse-lő, aki létről szóló tanításával már kortársai között a legnagyobb megdöbbenésbe és értetlenségbe ütközött. Ezt az értetlenséget a filozófiai hagyomány - élén Melisszossal a költővel, Gorgiasszal az ellenféllel és az univerzális Arisztotelésszel - konzerválta, mondhatnánk kanonizálta, kötelezővé tette, mértékké emelte. Az értetlenség gúnyt, leki-csinylést, támadást eredményezett. Az értet-lenek a parmenidészi tanítás lényegét a kö-vetkezőképpen foglalják össze: Létező van, nemlétező pedig nincs. Az értetlenek és el-utasítók két ponton futnak zátonyra a par-menidészi tanítást illetően: az egyik a sze-rep, a másik az eszköz.

A szerep és a módszer

A preszókratikus bölcselet, különösen Hérakleitosz és Parmenidész szerepe az eu-rópai bölcselet történetében titáni szerep. Feladatuk a közvetítés, sorsuk a lázadó titá-nok sorsa, akik szent titkokat fednek fel, meglopják az isteni világot, hogy segítsenek a magárahagyott emberen. Prométheusz a tüzet, a mesterségeket és a reményt hozta le az embereknek az Olümposzról. Héraklei-tosz és Parmenidész az igaz bizonyosság, a helyes megismerés, az igazságról való tudás ösvényét nyitotta meg. A legnagyobb preszókratikusok a közvetítés mesterei, az igazság (αληθεια) görög útkészítői. Nyo-mukban kétezer - ötszáz év óta ezen a szűk ösvényen zarándokol fel minden tudnivá-gyó az Olümposzra, az isteni világba.

A szkandalon másik köve a paradoxikus gondolkodásforma. A dogmatikus csakis monisztikusan képes gondolkodni. A para-doxikus tanítás számára abszurd önellent-mondás. A paradoxon titka előtt megtorpan és megbotránkozik. Ezért szokás

Parmenidészt két és fél ezer éve komikus tautologistának tartani. Tanítása botrány. A dogmatikus elme elindul a gondolkodás ös-vényén, de mikor az szakadékhoz vezet, be-lepillant a mélységbe. A gyenge lélek meg-szédül az ígésző perspektívától és visszaret-ten. Pánikba ejti a horror vacui, a semmi iszonyata. A dogmatikus zavarba esik, visz-szafordul és gúnyolódni kezd. Nem képes átlépni gondolkodása határait. Annál han-gosabban gúnyolódik, minél nagyobb ben-ne a szégyen gyávasága miatt.

A paradoxon: hátralépés. Parmenidész azért ír paradoxonban, mert két világ hatá-rán mozog: az isteni és az emberi határterü-letein, a senkiföldjén, a veszélyzónában. Nyelve is határnyelv: a mítosz és a bölcselet, a költészet és a racionalitás határa. Világké-pe a vallásos - misztikusból a logikus - intel-ligibilis felé mozdul. De sohasem érzékel meg, ez a végzete. Hangja az igazság kiáltó szava a pusztában, mint az ószövetségi pró-fétáé. Arra rendeltetett, hogy sokáig senki ne hallja meg. Így születik a filozófia süket fülekkel, és az igazság megpillantásába be-levakult szemekkel. Tisztában van bűnössé-gével, büntudata pedig egyre az egykor meglátott de már rég elfelejtett igazság kere-sése felé úzi és hajszolja.

A termékeny paradoxon

Parmenidész tanítását a természetről (περι φύσεως) című tankölteményében rö-g-zítette. Írása mint a vallásos - misztikus köl-temények általában, erősen allegorikus. Utazása az emberi szférából az istenibe: az igaz bizonyosság (πιστις αληθης) megszer-zésének, az igazság megszerzésének, az igazság megismerésének folyamata. A tudnivágyó ifjú az éjszaka házából (δωματα νυκτος) a nappalba, a tudatlanságból a tu-dás útjára jut. A lélek (ψυχη) erőinek lovain (ιπποι), a Nap leányai (ηλιαδες κουραι), a

látás segítségével Diké, az igazság és a törvény istennője elé jut. A daimón (δαίμων), a vágy hajtja, a megismerés, az igazság tudásának vágya. Megérkezvén Diké szívélyesen fogadja az ifjút, és megnyitja előtte országának, az Igazság Birodalmának kapuit. Ahogy Hérakleitosz azt állítja: „Nem tőlem, hanem a Logosztól hallva bölcs dolog elismerni...” (οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκουσαντας ομολογεῖν σοφὸν ἐστὶν) az igazságot, „hogyminden egy” (ἐν παντὶ εἶναι), éppígy Parmenidész költeményében is, amit ezután hallunk, azok nem a bölcselő, hanem az istennő szavai, az Igazság ki nyilatkoztatásai. A szöveg helyes megértéséhez és értelmezéséhez elengedhetetlenül fontos megkülönböztetnünk a nemlétezés kétféle jelentését (értelmét, fogalmát): a nyelvi és a tapasztalati jelentésszinteket. Parmenidész két különböző értelemben beszél a nemlétezésről. Az egyik a fogalmi - nyelvi, a másik az empirikus - pragmatikus. A félreértések legfőbb forrása, hogy a dogmatikus gondolkodók elmulasztják szétválasztani a két jelentésréteget, és a szöveget homogénnek tartják. Ezért jutnak a megértést biztosító termékeny paradoxon vizsgálata helyett a gondolkodást rövidre záró terméketlen tautológiához. Az értetlenek kétpólusúnak tartják a tanítást: létező - nemlétező, pedig ennél jóval több lehetőséget tár fel a tanköltemény. Diké először is három utat vázol fel a bölcsesség szeretője előtt. Az első út: „létezik és nincs nemlétezés” (ἐστὶν τε καὶ οὐκ ἐστὶ μὴ εἶναι). A mondat két jelentésszintet kapcsol össze. Ezért tűnik első látásra érthetetlennek. A két predikátum (létezik és nincs, nem létezik) azonos szubjektumra vonatkozik, mégpedig a *nemlétezésre*. A „létezik, van” (ἐστὶν) a fogalmi megközelítésre utal, a „nem létezik, nincs” (οὐκ ἐστὶ) pedig a pragmatikusra: létezik a nemlétezés *fogalma*, nem létezik azonban a nemlétezés tárgyi, dologi szinten. A mondat azt jelenti tehát, hogy a *nyelvi* (λογικὸς), az intelligibilis (νοητικὸς) szférában *van* nemlétezés, hiszen mondható, írható, gondolható a nemlétezés, mint fogalom. A gondolkodás és a létezés pedig egy (...το γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι). Ontológiailag azonban, a létezők (τὰ ὄντα) világában nem létezik nemlétező, hiszen a létezők világában csak létezők vannak, nemlétező pedig

nincs, mert ha lenne, akkor már maga is létező lenne, tehát nem volna nemlétező. Ez a bizonyosság az igazság (ἀληθεία) útja.

A második út az érem másik oldala, az első inverze: „nem létezik és kell lennie nemlétezésnek” (οὐκ ἐστὶν τε καὶ ὡς χρεὼν ἐστὶ μὴ εἶναι). A mondat szerkezete hasonló az előzőéhez, itt is két egymásnak ellentmondó predikátum vonatkozik egy alanyra: nincs és kell lennie. Fontos a grammatikai sorrend, ugyanis az első predikátum mindkét mondatban a nyelvi-logikai jelentésre vonatkozik, a második pedig az empirikusra. Ez a mondat tehát a következőt jelenti: nyelviileg nincs, nem beszélhető, mondható, gondolható a nemlétezés, ám a létezők világában kell lennie nemlétezésnek amiből a létezés előállott. Pragmatikus értelemben a nemlétezés nincs, nem létezik, hiszen a létezésnek csakis a létezővel (Egy, szubsztancia) lehet dolga, ami - van, létezik. A tapasztalati valóságban vagy beszédben tehát nincs jelentése a nemlétezésnek, csak a létezésnek. Mivel azonban semmiből nem lesz valami, semmiből csak semmi lehet, ezért ha felteszszük, hogy pragmatikusan, vagy akár ontikusan van nemlétező, akkor ebből az következik, hogy nincs létező, a létező nem létezik. Mivel azonban empirikusan létezik a létező, ezért a bölcselőnek el kell vetnie ezt a lehetőséget, Diké óvja a tudnivágyót ettől az úttól. Ez az út a szofista útja, Gorgiászé, a legfőbb gúnyolódé. A szofista zavarában és értetlenségében megpróbálja nevetségessé tenni Parmenidész tanítását. Azt állítja, hogy semmi sincsen, csak a nemlét van, ha lenne is valami, azt sem ismerhetnénk meg, ha meg is ismerhetnénk, akkor sem tudnánk az ismeretet átadni.

A harmadik út a tévelygők, a kétfejűek útja, akik számára mindenben van visszafelé vezető ösvény. Ez a tömeg, a sokaság (πολλοί) útja, akik hol létezőnek, hol nem létezőnek gondolják a létezőt. Az ő megismerésük csak vélekedés (δόξα) lehet, sohasem juthatnak el az igaz megismerésig, a tudásig (ἐπιστήμη, γνῶσις). Parmenidész a kötelező megvetést tanúsítja a tévelygő emberei sokasággal szemben, ám tanításából kiderül, hogy míg erről a harmadik útról vezet egy keskeny ösvény az elsőre, tudatlanként el lehet jutni a tudás útjára daimon segítségével,

addig a második útról lehetetlenség az elsőre jutni. Az értetlenek, a dogmatikusok és a szofisták számára nincs mentség. Tévelygőből lehet filozófus, szofistából soha.

Létezik azonban a nemlétezés fogalma (!), vagyis nyelvileg-ismeretelméletileg képesek vagyunk kezelni a nemlétezést, hiszen ismerjük ezt a fogalmat, és a létezés fogalmának inverzeként képesek vagyunk értelmezni is. Fogalmilag, nyelvileg, logikailag tehát igenis van, létezik nemlétezés. Így tehát az empirikus-ontikus és a nyelvi-episztemológiai érvek ellentmondásba kerülnek egymással, hiszen hogyan lehetséges, hogy valami egyszerre létezzék is, meg ne is? (Ez tökéletesen ellentmond az arisztotelészi formális kétértékű logika első két alaptételének.) Az ellentmondás persze maga is logikai természetű ellentmondás, paradoxon, hiszen nyelvi (λογικός) szinten jelenik meg. A (szükségszerűen nyelvi) gondolkodás így őrzi meg a lét egységét: mindent létezővé tesz (még a nemlétezőt is). „Ami kimondható és elgondolható, annak léteznie kell.” (χρη το λεγειν τε νοειν τ εον εμμεναι). Az intelligibilis szférában a nem-van, a nincs, a semmi is létezik. A nyelv világában minden létezik, az egyszarvú, a hétfejű sárkány és a nemlétezés is. A reális világban azonban csakis a van van, csak a létező létezik.

Az egyszarvú esete

Különbséget kell tennünk - fregei terminussal - nyelvi jelentés és jelöllet között. A nemlétezés fogalmának van jelentése (Sinn), megérthető és kezelhető terminus, hiszen a létezés távollétéként könnyen értelmezhető. Nincs azonban referenciája, jelölete (Bedeutung) a nemlétezésnek, a reális világban semmire sem vonatkozhatik, illetve a semmire vonatkozik. Ezt egy platonikus gyakorlattal, a rámutatás (δειξις) akadémikus rítusával lehet leginkább szemléltetni. Mondhatjuk: „A nemlétező tehát ez és ez”, azonban nem mutathatunk rá: „Ez itt nemlétező”.

Az eleata nem kozmológiát írnak, nézőpontjuk a világ értelmezésében hangsúlyozottan nyelvi. Zénón jól érti mesterét, ezért vállalja a nevetségesség veszélyeit, és Parmenidész tanítását ad absurdum viszi paradoxonjaiba.

Platón *Parmenidész* című dialógusában úgy védi mesterét, hogy a parmenidészi tanítást nevetségessé tenni igyekvőket hozza teljesen lehetetlen helyzetbe. A dogmatikusok számára Zénón antimoniái nyilvánvaló képtelenségek. Az értőnek azonban nagyon is termékeny paradoxonok, amelyek a nyelv metafizikus természetének veszélyeire figyelmeztetnek.

Melisszosz, az elsőszámú értetlen, Parmenidész késői követője már csak azokat a töredék-gondolatokat szajkózza, amiket megértett: „a létező egy, ...az úgynevezett semmi az nincs”. Nem érti a parmenidészi tanítás lényegét, ezért egyirányúsítja, monisztikussá csonkítja a paradoxonokat. Az utókor az ő nyomán érti félre Parmenidészt. Melisszosznak együgyű ügybuzgalmában sikerült szinte teljesen elfednie az igazság ösvényét. Annyira, hogy Arisztotelész már egyenesen nevetségés képtelenségnek tartja az eleaták tanításait. Kétértékű logikája nem képes kezelni a paradoxonokat. Egy állítás igaz vagy téves. Harmadik lehetőség nincs.

Parmenidész tanítása azonban a mítosz sokértelműségével rendelkezik, tudását hatalmas erőfeszítéssel az igazság világából rabolja el. Diké így figyelmezteti a dogmatizmus veszélyeire: „Mert először a kutatásnak ettől az újtától óvjak, azután meg attól, amelyen a mít sem tudó halandók tévelyegnek, a kétfejűek”.

Parmenidész pontosan tudja, miért fogalmaz ilyen enigmatikusan: a paradoxonban való gondolkodás (νοειν) és beszéd (λεγειν) mindig eszköz valamely rendszer határainak átlépéséhez, bizonyos értelemben dimenzióváltás. (Gondoljunk a nyelvi, logikai, térbeli, matematikai paradoxonok hosszú sorára, melyek legfőbb konzekvenciáját egy Gödel nevű fiatal matematikus vonta le: egy olyan problémát, mely az adott vonatkoztatási rendszer anomáliájához vezet, nem lehet a rendszeren belül, a kérdéses problémával „azonos szinten” megoldani. Ld. krétai paradoxon, Moebius-szalag, Escher grafikái stb.) Parmenidész az egyik legfontosabb határt lépi át ezen logikai paradoxon segítségével: a mítikus (μυθος) és a logikus (λογος) - az antik görögség nyelvében kifejeződő - világ, az isteni és emberi szférák határvonalát. Ezzel a határátlépéssel születik meg a görög filozófia, az isteni világról való lesza-

adás tragikus rendszere. Az isteni tudás az Igazságról (νοειν περι της αληθειας) megosztatik a tudni vágyóval. Nem az emberekkel, a sokasággal (πολλοι), akik a vélekedés (δοξα) homályában tapogatóznak az ismeretlen felé, hanem az Igazságra törővel, a bölcsesség kedvelőjével (φιλοσοφιας). Így születik a filozófus (φιλοσοφος), aki kétezer-öt száz éve az Igazság „kizárólagos” közvetítőjének szerepében tetszeleg. A filozófia születése tehát a hübrisz születése is, hiszen az isteni titok megrablója és kiárúsítója, a filozófus a legnagyobb vétket követi el: Prométheusz vétkét, közvetítést a két világ között.¹ Bűnhődése mértéke bűnével arányos, örök: maga a filozófia, az önmaga eredetéhez folytonosan visszavágyódó, az úton-levés örökös kínját viselő, „önmagát gondoló”

emberi gondolkodás.

Zárlat

Miután a fenti látványos gondolatmenet meggyőzött bennünket a parmenidészi paradoxonok sokértelmű tanításáról, a nyelvi és pragmatikus jelentésszintek megkülönböztetéséről, ne feledjük jól meggondolni Parmenidész alábbi mondatát: „Mert van létezés, és nincs, ami nem létezik.” (εστι γαρ ειναι, μηδεν δ ουκ εστιν)...

¹ ld. Pavlovits Tamás: "Mint aki elfelejti, hová visz az útja". (Különbség 1993/1)

Hégel-Smitt:

DIALÓGIA

(1812-1998)

Semmi sincs, ha nincs a semmi mása;
Semmi más, ha nincs a tiszta lét.
A semmi már a tiszta lét hatása.
Akármilyen van, a puszta léte tét,
S a tét a lét továbbhatározása.

Magában állva itt a lét kevés:
A létező üres(ke b)elvonása,
De eltűnődve feltűnő levés.
Mozgás a meghatározása,
Meggzúnta új keltezés.

Schmidt Péter:

VISZONYOK

A VISZONY ÁLTALÁBAN

Egységes szemléleti alapot a valóság megismeréséhez, archimédeszi támasztékot a tudományok számára a kultúrtörténet tanúsága szerint évezredek óta keres az ember, és a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy az eredmény tekintetében még nincs egyetértés. A vélemények részint kizárják, részint kiegészítik egymást, a tudományos világképet szembenálló és egymást kölcsönösen meghatározó nézetek, állásfoglalások alkotják. Magasabb szinten, az elméletek és szemléletek világában éppoly gazdag, sokoldalú társadalmi élet folyik a maga különös törvényei szerint, mint a „rideg” tárgyi valóságban, a létviszonyok a magasabb létrétegekben megszűnten-megmaradó formában és tartalommal továbbra is jelen vannak, sőt visszahatnak az alacsonyabb rétegekre: a lét meghatározza a tudatot és a tudat meghatározza a létet.

A valóság azonban nem egyszerűen van, hanem *megtörténik*, nem csupán folyamat-szerű, hanem lényegileg folyamat, amelynek megismerése maga a változás, a folyamat továbbgördítése, részvétel a folyamatban, ezáltal önmegismerés. A reflexió tehát magánvalóan kettős: a valóság visszatükrözése, és benne önmagunk visszatükrözése. Ami azonban visszatükröződik, nem maga a dolog, még kevésbé annak valamiféle önállótlán mása; létszerűen éppen semmi sem „tükröződik” vissza, hanem a megis-

merő alany viszonya változik meg a valósághoz, s ezt a megváltozott viszonyát megváltoztatott tevékenységében nyilvánítja ki.

Cselekedeteiben, érzéseiben, gondolataiban az alany a valósághoz való viszonya jut kifejeződés-re. Az életfolyamat maga is létviszonyok folyamatos felépülése, újjászerveződése és megszűnése; a megismerési viszonyban a tárgyra irányuló figyelem a konkrétumot meghatározó viszonyok ismereti viszonyokban való megrögzítését célozza. A dologi lét maga is csak a létkategóriák összefüggésrendszerében értelmezhető mint a kategoriális mozzanatok egymásra vonatkoztatott egésze; a léttotalitás lényegét tekintve tehát egymásba ágyazódó kapcsolatok rendszere: viszonystruktúra. A létezők alapvetően mint viszonybanállók értelmezettek, értelmezhetőségük csak viszonyaik révén, egymással való összefüggésekben realizálható.

Akár a valóság ontológiai szerkezetéről, akár a valóságelsajátítás folyamatában generálódó ismeret-struktúráról van tehát szó, a különös lét- és ismeretformák alapvető létmódja egyaránt a relacionalitás. Noha a viszonyban állók a viszonyhoz képest „valódibb”-nak, dologszerűbbnek tűnnek, amelyekhez képest a viszony a maga közvetett, átmeneti jellegében létszerűen alacsonyabb rendűnek látszik, a viszony „dologi” elemei is csak konkrét viszonyaik terében lé-

tezők, azokon kívül megszűnnek e világ részei lenni (evilágiságuk alapja éppen a viszonybanlét). A viszony tehát a létezés és a megismerés szempontjából egyaránt fundamentális jelentőségű.

Ebben a dolgozatban nem a viszony kategoriális mozzanatainak elemzésével, mint inkább magukkal a viszonyokkal, a viszonyok konkrét formáinak, típusainak tartalmi kifejtésével foglalkozom, az egyes viszonyformáknak a létrétegekben való konkrét megjelenésével, ezek dinamikus és statikus aspektusával és a viszonyoknak a történeti létben megjelenő általános fejlődési tendenciájával.

Meglátásom szerint a viszonyfejlődés íve tisztán kirajzolja azt a természet- és társadalomtörténeti horizontot, amelyen belül az egyes történeti fázisok a meghatározott viszonyformáknak az egyes korokban, illetve a fejlődés egyes fázisaiban megjelenő sajátos (de nem a többit kizáró!) túlsúlyaként értelmezhetők. továbbá a viszonyok szemlélet-szerű megjelenése révén megközelíthetővé válik a filozófiatörténet egyfajta hermeneutikai rekonstrukciója.

A viszonyok beágyazódása a mindennapi tevékenységbe és a társadalmi interakciókba messzemenőig érinti az etikum területét is, így az egyes viszonyformák axiológiai elemzése lehetőséget nyújt egy a teljesség igényével fellépő érték-etikai rendszer felépítésére is, ez a feladat azonban már túlmutat e dolgozat keretein, így mindössze érintőlegesen foglalkozom vele.

1. A KIZÁRÓ VISZONY

A viszony ebben a formájában külső-közvetlen, tendenciája a megszűnése: a viszonyban állók egyikének az eltűnése, feloldódása a másikban.

Folyamat-oldala felől tekintve tehát e viszony az egyoldalú kizárás, feltétlen megsemmisítés, a kapcsolat negálása az egyik fél abszolút túlsúlya következtében; tartalmilag erőszak, tiszta agresszió, törekvés a lét feletti teljes kontroll megszerzésére, élet-halál harc.

A viszony eredmény-oldala felől tekintve ez a kapcsolat tulajdonlás, melynek elemei egyik oldalról az abszolút hatalom és önkény, másik oldalról a teljes önállótlanúság: a tárgyi tulajdon.

A természeti létben e viszony elemei az egyik oldalról mint táplálkozó organizmus, a másik oldalról mint táplálék, zsákmány jelennek meg.

A viszony alapmotívumát célszerű végkimenetele szempontjából - közvetett vagy közvetlen módon - mindkét oldalról egyaránt a túlélés jelenti.

A társadalmi létben, kifejlődött formájában e viszony a rabszolgatartás intézményeként jelent meg a törzsi közösségek közötti viszályok és háborúk nyomán - az erő társadalma.

A társadalmi rétegződés folyamatában a létviszonyokat közvetlenül érintő, a hatalom gyakorlására irányuló akarati viszony mint politika jelenik meg.

A társadalom szellemi életében ez a viszony egy sajátos hozzáállást és viselkedési formát indukál, amelyet naiv szemléletnek nevezhetünk. A naiv szemlélet egyoldalú hozzáállás a másik fél gondolataihoz, amelynek folytán az eszmecsere megmarad a vélemények kölcsönös értékelése szintjén.

(„Igazad van.“, „Ez nem helyes.“, „Ez túl pragmatikus.“ stb.)

E viszonyban rejlő alapellentmondás megszüntetésének természetes módja a domináns fél által kezdeményezett pozitív fordulat.

2. AZ ALÁRENDELŐ VISZONY

A viszony ebben a formájában közvetett-külső, tiszta pozitivitás, tendenciája a megerősödése: a felek közös mozgását szabályozó törvények szaporodása, a viszonyban állók valamint a „külső” hatalom távolságának szükségszerű növekedése.

Folyamat-oldala felől tekintve tehát e viszony a kívülről szabályozott egyoldalú alárendelés és rétegződés; tartalmilag tiszta közvetítés és tiszta kauzalitás, törekvés a létviszonyok megőrzésére, megszilárdítására.

A viszony eredmény-oldala felől tekintve ez a kapcsolat hierarchia, közös függés a közösség számára transzcendenstől, ezáltal kölcsönös függőség, melynek elemei az egyik irányban a törvény képviselte, a kor-

látozott hatalom, a másik irányban a törvény megvalósítása, a korlátozott önállóság.

A természeti létben e viszony elemei az egyik oldalról mint a saját fajtát a másik által fenntartó szülő, a másik oldalról mint önön létét a másik által fenntartó utód jelennek meg.

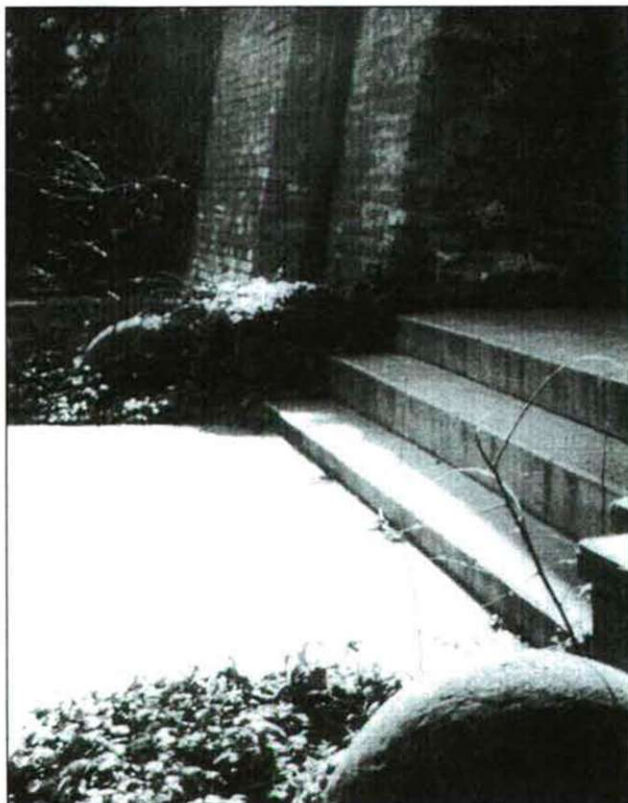
A viszony kettős motívuma egyfelől a merev szerkezetben megjelenő (reális) biztonság megőrzése, másfelől az egyre szorosabb keretek által meghatározott létszférákban való (idealizált) felemelkedés lehetőségének megteremtése. Az értékesség látszólagos növekedését a valóságban az alacsonyabb létszféráktól való eltávolodás és a magasabb létszférákhoz való közeledés jelenti.

A társadalmi létben, kifejlődött formájában e viszony bürokrácia, a normák által irányított kasztok vertikális rendszere - a hatalom és rang társadalma.

A társadalmi lét differenciálódási folyamatában ez a viszony mint a létviszonyokat közvet(ít)ett módon érintő joggyakorlat, a társadalmi reprodukció normatív, preskriptív szabályozása, és ezzel összefonódva mint pozitív vallás jelenik meg.

A társadalom szellemi életében e viszony alapintenciója szerint dogmatikus (kanonikus) szemléletet indukál. A dogmatikus szemlélet az ismeretek tételes megszervezésének az alapja, amikor is a tételek a kritika nélkül elfogadott axiómákból, elvekből, parancsolatokból kiindulva, azokat végső hivatkozási alapként felhasználva szigorú módszertani (nem tisztán logikai!) következtetési szabályok révén levezethetők.

E viszonyban az egyes létpozíciók létérték-mozzanata eltorzul, léthelyzet és értékesség közvetlenül összekapcsolódik, a megmerevedési tendencia a lehetőségek szükségszerű korlátozódása folytán belső ellentmondássá fejlődik, ennek az ellentmondásnak a kifejlődése pedig közvetlen-külső (ld. 1. szakasz) vagy közvetett-belső ellentmondásos viszonyhoz vezet.

3. A SZEMBEÁLLÍTÓ VISZONY

A viszony ebben a formájában közvetett-belső; kifelé, egy korlátozottnak tételezett harmadik feletti uralom megszerzésére irányul. A viszonyban állók e harmadik által közvetlenül nem korlátozottak, a transzcendens tehát nem mint tételezett meghatározó, hanem mint tételezett meghatározott van jelen, értéke nem elvont-ideális, hanem konkrét-reális, amennyiben a viszonyban állók léthelyzetét közvetett módon (hiányával!) determinálja.

Folyamat oldala felől tekintve ez a viszony szembeállítás, az ellentétesek ellentmondássá fejlődése, kölcsönös egymást-kizárás és feltételezés; tartalmilag versengés, vetélkedés (kompetíció) (írott vagy íratlan szabályok által meghatározott hatalmi harc).

Eredmény-oldaláról tekintve ez a viszony feloldatlan feszültség és bizalmatlanság, a transzcendens értékmateriának a teljesítményben (ezáltal a mennyiségben) való feloldása, a lét és az ismeret elértéktelenedése (létszámmá és adattá alakulása).

E viszony a természet preferencián alapuló organikus szférájának általános fejlődéstörvénye, amely a fajok között az élettér kiterjesztésének, fajon belül pedig a egyedi gén elterjesztésének a motívumán nyugszik.

A társadalmi létben e viszony megnyilvánulásának elsődleges terepe a gazdaság, történelmi túlsúlyra a polgári társadalom kialakulásával és a szabadversenyes kapitalizmus megjelenésével tesz szert - a pénz társadalma.

A szemléletben ez a viszony mint kritika jelenik meg. A kritikai szemlélet a lét lehetőségének előfeltételeit, az ismeretekben rejlő előfeltevéseket, a kimondatlan szándékot, az elfedett érdekeket, a korlátozó előítéleteket veszi szemügyre.

Mivel ebben a viszonyban a felek közötti ellentmondás bensőséges (feloldhatatlan), a kapcsolat vagy külsőleg stabilizálódik (ld. 2. szakasz), vagy a külsőként tételezett harmadik totális értékvesztésével, ill. elérhetőségé-

nek megszűnésével közvetítés-nélkülivé, közömbössé válik.

4. A MELLÉRENDELŐ VISZONY

Kategoriálisan a nem-megjelenő, hiányzó viszony.

A viszony ebben a formájában elidegenült, tiszta negativitás, létében éppen nem viszonszerű, külsőleg tételezett, mindazonáltal a közösség fejlődésében folyamatosan jelen lévő konkrét viszony.

Formálisan a viszonyban állók egymás mellé rendelése, tartalmilag közömbösség és közöny, a másiktól független életfolyamatot övező valóság egyszerű tudomásulvétele. A viszonyban állók mozgásának tendenciáját ebben az esetben a belsőleg tételezett értékeszme határozza meg.

Eredmény-oldala felől tekintve e viszony tiszta individualitás és tiszta önértékűség, tartalmilag üres (de nem elvont!) kapcsolat, amelynek létalapja a materiális értelemben megvalósított szabadság (függetlenség).

A viszony önmozgását, belső dinamikáját tekintve alapvető motívuma éppen a motivátlanság, jellegzetessége a viszonyban állók kölcsönösen eltérő irányú, gyakran reflexív (a tételezőre visszamutató) cél felé mozgása.

A társadalmi lét magasabb objektivációs rendszerei közül sajátos (elkülönült társadalmi réteg létrejöttét indukáló) visszatükrözési módjaiknak megfelelően ezt a viszonyt hangsúlyosan a művészetek és a tudományok képviselői jelenítik meg. A történelem társadalmi formációit tekintve e viszony reálisan még az (idealizált) antik poliszban sem vált túlsúlyossá, lévén, hogy a polisz-polgárok identitását alapvetően a barbárral és a rabszolgával való szembenállásuk határozta meg. Jelenleg azonban a történelmi tendencia éppen e felé mutat, kialakuló-félben van az emberileg atomizálódó világ - az információ társadalma.

A szemléletben ez a viszony alternatívák párhuzamos fennállását eredményezi,

amely a megszokott gondolkodási stratégiákat áttörő, asszociatív, gyakran módszertani alapoktól mentes (rendszeretlen) reflexiós formaként jelentkezik.

Ebben a helyzetben a viszonyban lévők az értékek forrását önmagukban fellelve gyakran végletesen eltávolodnak a környező valóságtól, ám a kivetített, külvilágban fellelt értékformák kapcsán a külsőre való irányultság vagy a hasonló értékorientációs felekkel való versenyre (ld. 3. szakasz), vagy éppen a velük való együttműködésre készíti őket.

5. AZ EGYESÍTŐ VISZONY

A viszony ebben a formájában közvetlen-belső, létszerűen szervezeti vagy szerves, a viszonyban állók funkcionális egységét hordozó, egészlegességét önálló dologiságban megjelenítő viszony.

Folyamat-oldala felől tekintve tehát e viszony egyesítés; tartalmilag mindenoldalú együttműködés, feltétlen közösség a cél elérése érdekében.

A viszony eredmény-oldala felől tekintve ez a kapcsolat organizáció, organizmus; az egészt a funkciók megosztása által működtető részegységek (szervek) dinamikus viszonya.

Alapmotívumát a magasabb szintű szervezéség működtetése és a benne megjelenő, a részek egyszerű összességében nem fellelhető új minőségek fenntartása jelenti, amelynek előnye a specializálódott részek egymást kölcsönösen kiegészítő funkciói folytán az energia kedvező megosztása, nagyobb hatékonyság, az egésznek a részek egyéni teljesítményét számottevően meghaladó teljesítménye.

A társadalmi létben ez a viszony mindeidáig mikroközösségek (pl. család) ideális állapotaként létezett és létezik, tényleges társadalmi méretekben reálisan nem, csak mint ideologizált eszmény jelentkezett - a szeretet társadalma.

A filozófiai szemléletben ez az együttműködés hermeneutikai hozzáállás; törekvés a vélemények működésben tartására; az eredeti formát megtartó és azt kiegészítő, a gondolatok tartalmi gazdagságát feltárni szándékozó gondolkodás. Az objektiváció kumulatív alapjellege folytán ez a tevékenység a társadalom szellemi életében egyre kiterjedtebbé válik; a felhalmozott szellemi értékek egyszerű fenntartására egyre szervezettebb, egyre szervezetibb társadalmi formák jönnek létre, az eszményként megfogalmazott szerveződési tendencia tehát a társadalom újratermelő mechanizmusának köszönhetően szükségszerűen megvalósul.

ALKALMAZÁS:

A FILOZÓFIATÖRTÉNET EGY INTERPRETÁCIÓJA

Azokból a társadalomtörténeti utalásokból is, amit az egyes viszonyformák önálló taglalása kapcsán kifejtettem, jól látható, hogy a történelmi összefolyamatban, egyes korszakokban az egyes viszonyformák meghatározó mértékű túlsúlyra tettek szert. Ez a tény, valamint az, hogy a sajátos társadalmi létforma (az életstratégia) a gondolkodási stratégiát meghatározó, az egyes viszonyformákat tükröző különös szemléleti modelleket hozott létre, lehetővé teszi azt, hogy a filozófiai gondolatformák történetét a társadalmi formációknak ezen ötös rendszerű elmélete, még pontosabban az ezeket hangsúlyosan meghatározó viszonyokból adódó szemléleti tendenciák mentén elemezzük és értelmezzük.

A gondolkodás történetében hatástörténeti szem-pontból a legkiemelkedőbb jelentőségű művek kétségtelenül abban a két korszakban keletkeztek, amelyet a filozófiatörténetben a Platón és Arisztotelész neve által fémjelzett görög idealizmus, és a Kanttól Hegelig ívelő klasszikus német idealizmus képviselnek.

A gondolkodási stratégiákat meghatározó szemléleti modelleket e korszakokra vetítve úgy találom, hogy mindkét esetben ar-

ról a különös fejlődési jelenségről van szó, amit a görögök esetében a naiv szemléletből a dogmatikusba, a németek esetében pedig a dogmatikusból a kritikaiba való átmenetnek tekinthetünk.

Az átmenet nyomait az egyes szerzők műveiben vizsgálva, észrevételeimet a következőképpen összegzem:

A platóni dialógusok a filozófiai problémák fejtegetése során abból a nézőpontból indultak ki, és eleven intenciójuk szerint meg is maradtak annál a törekvésnél, hogy felkutassák és érvekkel igazolják a beszélgetésekben részt vevők igazát; hogy *meghatározzák és eldöntsék*, mi a megoldása a felvetett problémáknak. Az a tény, hogy a dialógusok zöme (a korai dialógusok után szinte valamennyi) kimutatja a problematika alapvetően aporisztikus jellegét, azaz a kérdések naiv eldönthetőségének irrelevanciáját, egyben kijelöli a szemlélet megváltoztatásának szükségszerű útját is.

Arisztotelész az azokból az apóriákból indul ki, amit a platóni örökség hagyományozott tovább, és nála az aporetika mellett már megjelenik az axiomatika, egy módszertanilag megalapozott logika is, ami szemléletileg átbillenést jelent a dogmatikus architektónia felé. A kultúrtörténet érdekes szükségszerűsége, hogy a precízen megalapozott axiomatikus rendszert nem „a Filozófus”, hanem halála után kb. 30 évvel az alexandriai Euklidesz dolgozta ki arra a tudományra, amely azután módszertani szempontból egészen Kantig kihívást jelentett a filozófia számára. A matematikáról van szó.

Tamás dogmatikája, a descartes-i módszertan és a spinozai matematizáló kísérlet kudarca után Kant volt az első, aki leszögezte, hogy a tisztán dogmatikus szemlélet filozófiai jellegű problémák kezelésére alkalmatlan, noha az ész architektonikus építményére tekintve azonnal látszik, hogy nem tudott túllépni a gondolkodási hagyományban oly mélyen gyökerező sematizmuson. A kritikai filozófia kanti programja éppen hogy nem jutott el a kritikai szemléletig, sőt Kanttal el sem kezdődött. Kant mindössze fogalmára hozta a descartes-i hagyatékot, és (az apóriákat antinomikus formában talál-

va) kijelölte annak az ösvénynek az irányát, amelyet végül Hegel vágott a metafizika rengetegében.

A Kant által megelőlegezett dialektika a hegei gondolkodásban kezdett el igazán működni, ám a szemléletváltás valahol e két gondolkodó munkássága között, anonim módon ment végbe. A hegei módszer a maga nemében olyan tökéletesen kimunkált dialektikus rendszert eredményezett, hogy a kritikai szemlélet keretein belül a kortársak és a közvetlen utódok számára is lereagálhatatlanná vált.

A XIX. század második harmadában megindult az alternatív szemléletű gondolatrendszerek kidolgozása, a rendszertől való eltávolodással kifejlődött az irracionálisizmus, a dogmatikához való visszalépéssel megjelentek a pozitivistá filozófiák, és egymástól független egyéni vállalkozások keretében kialakult a sokszínű élet- és egzisztenciálfilozófiai vonulat. Az individuálfilozófia csúcsát kétségkívül az a Martin Heidegger képviseli, aki önálló nyelviség kialakításával próbált megszabadulni a filozófiatörténet fogalmi hagyatékától. Jóllehet Heidegger merészségben mindenkinél tovább ment el, amikor egyéni szemléletét egyéni nyelvezettel tetéztve kidolgozta fundamentálon-tológiáját, ám kísérlete jelzésértékű volt a filozófia számára, elegendő figyelmeztetés ahhoz, hogy elinduljon egy új, immár történeti reprodukciós szemléletű törekvés arra, hogy feldolgozzák és megmentse a fogalmi gondolkodás kulturális hagyatékát.

Gadamer neve és meghatározó műve (*Igazság és módszer*) jelzi azt a pontot az ezredvég filozófia-történetében, amitől kezdve a hermeneutika roppant sebességgel feltárta saját eszmetörténeti gyökereit, és megkezdődött egy szintetizáló jellegű általános filozófiatörténeti rekonstrukció. Persze az individuális világnézetek kohójában (ha a posztmodern fogalmát erre egyszerűsíthetem) hamarosan megjelentek a hermeneutikai doktrínák vadhajtásai is (gondolok itt elsősorban a dekonstruktív iskolák rohamos elterjedésére).

Azt, hogy hová tart a filozófia, és a hermeneutikai szemlélet megjelenésével

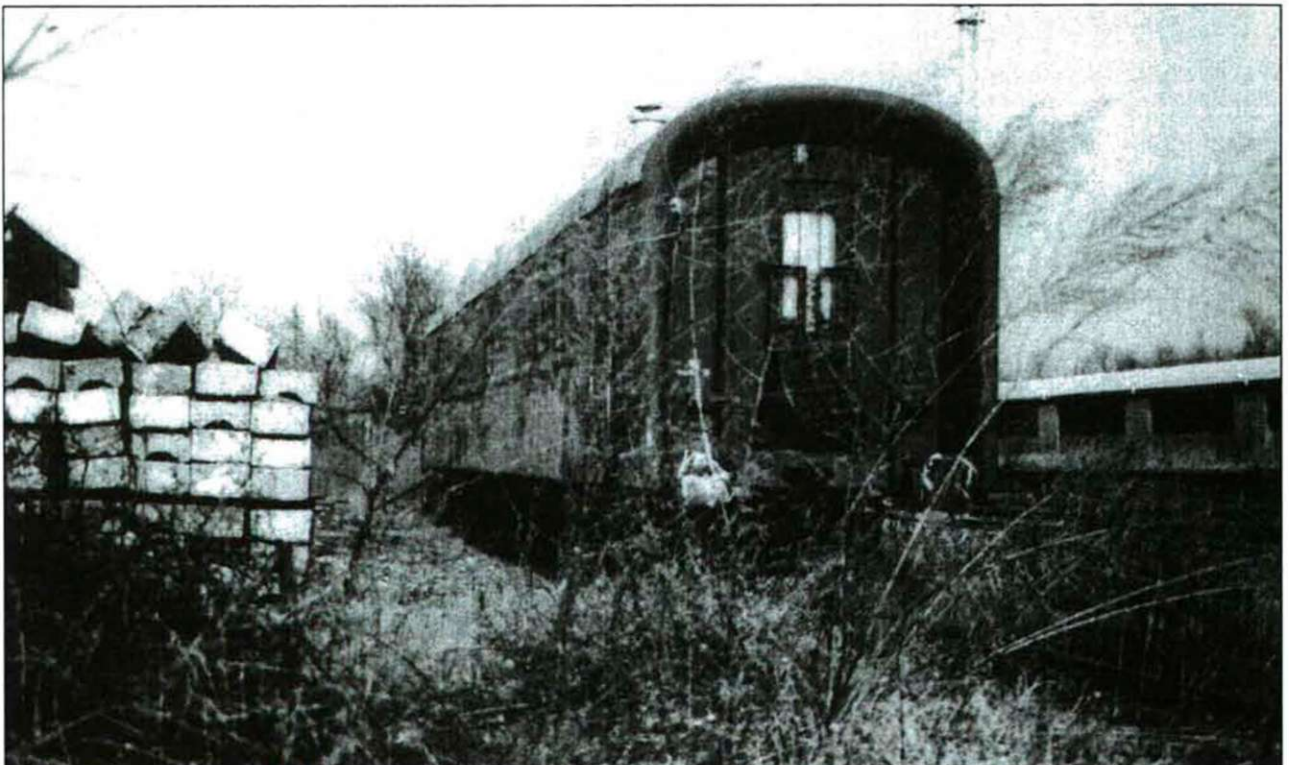
mennyiben kezdődött el a gondolkodás egyfajta önmagába visszarágó erjedése, nem célom és nem szándékom megjósolni. Sőt! Magam is szükségesnek tartom egyfajta utolsó olvasásnak alávetni azt a kulturális hagyományt, amely immáron kezelhetetlenül szerteágazóvá és ezáltal effektíve *használhatatlanná* vált. A szakfilozófia berkein belül a következő lépés minden bizonnyal

az operacionális fogalmiság kidolgozása, a nyelv és a kommunikáció elemzése, társadalmi téren pedig a nyitott társadalom és az ökoszociális berendezkedés vizsgálata - már amennyiben megszületik az együttműködés ebben az alapvetően elitista beállítottságú, de ezzel együtt is rendkívül fontos és manapság oly népszerű „tudományban”.

MELLÉKLET

(A VISZONYOK ÖSSZEFOGLALÓ KULCSSZÓ-TÁBLÁZATA)

1. forma	2. forma	3. forma	4. forma	5. forma
kizárás	alárendelés	szembeállítás	mellérendelés	egyesítés
szubsztancia és akcidencia	ok és okozat	kölcsönhatók	semlegesek	rész és egész
táplálkozó-táplálék	szülő - utód	domináns hímek	közömbösek	szervezet - szervek
túlélés	biztonság	profit	öncél	magasabb egység
tulajdonos-rab-szolga	úr-szolga	győztes - vesztes	közönyösek (művész - tudós)	"elvtársak"
antik társadalom	feudalizmus, szocializmus	kapitalizmus	liberalizmus	"kommunizmus"
erő	hatalom	pénz	információ	elismerés
agresszió (erőszak)	bürokrácia (függés)	kompetíció (verseny)	individualitás	együttműködés
naiv szemlélet	dogmatizmus	kritika	független nézetek	hermeneutika

FOLYÓIRATSZEMLE

1997. március - november

(A bibliográfiát összeállította: Gulkai Márta)

A válogatás az alábbi folyóiratok alapján készült:

AETAS, ALFÖLD, ANTIK TANULMÁNYOK, ÁTVÁLTOZÁSOK, BESZÉLŐ, BUKSZ, CAFÉ BABEL, CONFESSIO, EGYHÁZFÓRUM, ENIGMA, ESÉLY, ESZMÉLET, EURÓPAI SZEMLE, EURÓPAI UTAS, EX SYMPOSION, EZREDVÉG, ÉLETÜNK, FORRÁS, FÓISKOLAI FIGYELŐ, GOND, HELIKON, HITEL, HOLMI, IRODALOMTÖRTÉNET, IRODALOM-TÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, JELENKOR, JOGÁLLAM, KALLIGRAM, KELLÉK, 2000, KORUNK, KORTÁRS, KRITIKA, LIGET, LITERATURA, LÉTÜNK, MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE, MAGYAR LETTRE INTERNATIONALE, MAGYAR MŰHELY, MFT HREK, MAGYAR SZEMLE, MAGYAR TUDOMÁNY, MAGYAR NAPLÓ, METROPOLISZ, MÉRLEG, MOZGÓ VILÁG, MŰLT ÉS JÖVŐ, MŰHELY, NAGYVILÁG, NAPPALI HÁZ, PANNONHALMI SZEMLE, POLANYIANA, POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE, PRO PHILOSOPHIA, PROTESTÁNS SZEMLE, REPLIKA, RUBIKON, SYMPOSION, SZÁZADOK, SZÁZADVÉG, SZÉPLITERATÚRAI AJÁNDÉK, SZOCIOLÓGIAI SZEMLE, TÁRSADALMI SZEMLE, TÁRSADALOMKUTATÁS, TEKINTET, TEOLÓGIA, THALASSA, THEOLÓGIAI SZEMLE, TISZATÁJ, VALÓSÁG, VIGILIA, VILÁGOSSÁG

"Rokonságunk nem világnézeti..., hanem struktúrai" Kolnai Aurél levelei Füst Milánnak (bev. Petrányi Ilona) Világosság 38. 1997. 5-6. 124-140.

"Sorai ismét választ követelnek". Jászi Oszkár és Kolnai Aurél levelezéséből Világosság 38. 1997. 5-6. 74-107.

1997. 3. 342-349.

A lykiai Proklosnak, Platón utódjának két könyve a fizika elemeiről (avagy a mozgásról) (ford. Geréby György) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 281-336.

ABRAMS, M. H.: Addisontól Kantig: modern esztétika és az irányadó művészet (ford. Mánfai Alice) Jelenkor 40. 1997. 5. 501-520.

ÁDÁM Antal: Értékek és értékelméletek Társadalmi Szemle 52. 1997. 5. 3-19.

ÁGOSTON, Szent: A keresztény küzdelem (ford., jegyzetek: Heidl György) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 356-381.

ALKINOOS: Platón tanainak kifejtése (ford., utószó: Somos Róbert) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 242-280.

ALTRICHTER Ferenc: Karteziánus szkepticizmus és szemantikai externalizmus ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 705-721.

ANDORKA Rudolf: Modernizáció - értékek, erkölcs, szolidaritás Vigilia 62. 1997. 10. 722-727.

APCZYNSKI, John V.: Az igazság a vallásban: Wolfhart Pannenberg teológiai programjának polányiánus értékelése (ford. Jankovits László) Polanyiana 6. 1997. 1. 51-74.

BACSO Béla: Paul de Man, retorika és dekonstrukció Jelenkor 40. 1997. 5. 495-500.

BACSO Béla: Szerkesztői előszó [a Patočka-számhoz] Gond (1997) 13-14.sz. 5-6.

BACSO Béla: Válasz Boros Jánosnak Jelenkor 40. 1997. 11. 1075-1078.

BAUMGARTEN, Alexander: A személy fogalmának többféle jelentéséről (ford. Tonk Márton) Kellék (1997) 7.sz. 125-128.

BÉKÉS Gellért: Bűn és bűnhődés - felszabadulás. Az erkölcsi felelősség keresztény megalapozása Vigilia 62. 1997. 3. 171-176.

BÉKÉS Vera: Kuhn modellje és a tudománytörténet-írás Replika (1997) 27.sz. 75-80.

BENOIST, Jocelyn: A francia fenomenológia húsz éve (ford. Szathmáry Zsuzsanna) Kellék (1997) 7.sz. 7-22.

BERGYAJEV, Nyikolaj Alekszandrovics: Filozófiai világnézetem (ford. Kalmár Zoltán) Pro Philosophia 1997. 1-2. 33-38.

BIRÓ Csongor: Értekező levelek a német fel-

- világosodás esztétikájában Kellék (1997) 7.sz. 129-142.
- BLANCHOT, Maurice: Michel Foucault - ahogy én látom (ford. Mihancsik Zsófia) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 65-68.
- BODOR Péter: A lélek mint diskurzus Replika (1997) 25.sz. 135-140.
- BOEHM, Gottfried: A művészet tapasztalata mint az esztétika kihívása (ford. Schein Gábor) Enigma (1997) 10.sz. 65-75.
- BÖHRINGER, Hannes: A vortexről (ford. Tillmann J. A.) Szépliteratúrai Ajándék 1997. 1-2. 11-17.
- BÓKAY Antal: Pszichoanalízis a világnézet után Thalassa 8. 1997. 1. 3-10.
- BORBÉLY Gábor: A "csaló Isten" hipotézis Descartes-nál és a középkorban Világosság 38. 1997. 7. 40-48.
- BORBÉLY Gábor: Szkepticizmus a középkorban? Megjegyzések a késő középkori filozófia historiográfiájához ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 639-948.
- BOROS János: A neopragmatizmus és a tudomány. Richard Rorty tudományelmélete Magyar Tudomány 42. 1997. 5. 584-600.
- BOROS János: Filozófia: szenvedély vagy szükségszerűség? Jelenkor 40. 1997. 10. 998-1007.
- BOROS János: Micsoda tudatok. Néhány megjegyzés Dennett könyvéhez és a tudatfilozófiához Világosság 38. 1997. 11. 58-68.
- BOURGEOIS, Bernard: Történetfilozófia a német idealizmusban (ford. Pál Károly) Pro Philosophia 1997. 1-2. 115-128.
- BRETTER György: Tény és elmélet [Marx] Eszmélet (1997) 34.sz. 117-122.
- BRUNSCHWIG, Jacques: Pyrrhonikus volt-e Pyrrhón? (ford. Betegh Gábor) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 413-424.
- BURGER, Rudolf: Spinoza, Nietzsche és Sziszüphosz (ford. Romhányi Török Gábor) 2000 9. 1997. 9. 46-50.
- BUTLER, Judith: Esetleges alapok: a feminizmus és a "posztmodern" kérdés (ford. Örlösy Dorottya) Thalassa 8. 1997. 1. 11-31.
- CRISTIN, Renato: A világ mint mozgás és egzisztencia - Jan Patočka: Die Bewegung der menschlichen Existenz. Phänomenologische Schriften II. Stuttgart, Klett-Cotta, 1991. 650 o. (ford. Köhler Ágnes) Gond (1997) 13-14.sz. 183-183.
- CSEJTEI Dezső: Ortega y Gasset és a mediterrán világ. Fejezet Európa kultúrtörténetéből Pro Philosophia 1997. 1-2. 129-147.
- CSIKÓS Ella: Aenesidemus - Schulze a szkeptikus gondolkodásmódról ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 664-673.
- CZISZTER Kálmán: Vesztesre áll-e a tengeri csata? (Aristotelés: Hermeneutika, 9. fej. - rekonstrukció) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 25-43.
- DALMINÉ KISS Gabriella: Munka - politika - szabadidő. A munkaparadigma térvessztése és a politika "visszavételeinek" lehetősége I-II. Társadalmi Szemle 52. 1997. 5. 54-62.; 6. 13-24.
- DE MAN, Paul: Esztétikai formalizálás: Kleist Über das Marionettentheaterje (ford. Beck András) Enigma (1997) 11-12.sz. 80-98.
- DELEUZE, Gilles: Mi a halálösztön? (ford. Simon Vanda) Thalassa 8. 1997. 1. 32-38.
- DERRIDA, Jacques: Adni a halált [Jan Patočka: Hanyatló-e a technikai civilizáció c. esszéjéről] (ford. Ullmann Tamás) Gond (1997) 13-14.sz. 194-216.
- DERRIDA, Jacques: Egyesített értelmezések (ford. Boros János, Csordás Gábor és Orbán Jolán) Thalassa 8. 1997. 1. 39-51.
- DERRIDA, Jacques: Mnémoszüné (ford. Németh Helga és Fogarasi György) Pompeji 8. 1997. 2-3. 148-180.
- DESPOIX, Philippe: Hagyomány és eretnek-ség. Vázlat Jan Patočka filozófusi útjáról (ford. V. Horváth Károly) Gond (1997) 13-14.sz. 217-223.
- DUNLOP, Francis: Ki volt Kolnai Aurél? (ford. Litván Péter) Világosság 38. 1997. 5-6. 5-18.
- DWORKIN, Ronald: Az amerikai politika iránya (ford. Nagy László) Café Babel (1997) 23.sz. 63-74.
- ECO, Umberto: Dante tökéletes nyelve Világosság 38. 1997. 11. 8-18.
- EGEDY Gergely: Konzervativizmus és tömegdemokrácia. Magyar Szemle 6. 1997. 3-4. 67-85.
- ELSTAIN, Jean Bethke: A család és a polgári élet (ford. Berényi Eszter) Világosság 38. 1997. 3. 10-24.
- ENGLER, Wolfgang: Mi a kultúra? Tudás-szociológiai barangolás (ford. Németh Cecília) Pro Philosophia 1997. 1-2. 173-184.
- EPSTEJN, Mihail: Az orosz posztmodern ér-

- telme és eredete (ford. M. Nagy Miklós) Jelenkor 40. 1997. 7-8. 745-767.
- FARKAS Katalin: Egy nagyon globális szkepticizmus ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 618-622.
- FEDOTOV, Georgij Petrovics: Carmen saeculare (ford. Szilágyi Istvánné) Pro Philosophia 1997. 1-2. 19-31.
- FEHÉR M. István: Tizenkét mondat a szkepticizmusról Heidegger Lét és időjében Literatura 24. 1997. 1. 3-28.
- FEHÉR Márta: A paradigmától a lexikonig... Thomas S. Kuhn harmincöt év után Replika (1997) 27.sz. 29-36.
- FEHÉR Márta: Érvelésminták Galilei Discorsijában Világosság 38. 1997. 7. 20-26.
- FEJTŐ Ferenc: "A common sense filozófusa volt" (Az interjút készítette: Kiss Endre és Litván György) [Kolnai Aurél] Világosság 38. 1997. 5-6. 19-28.
- FORRAI Gábor: Erős inkommenzurabilitás? [Kuhn] Replika (1997) 27.sz. 23-28.
- FORRAI Gábor: Hogyan ne legyünk agyak egy tartályban? ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 734-743.
- FOSTER, Durwood: Pannenberg polányianizmusa: válasz John Apczynskinak (ford. Jankovits László) Polanyiana 6. 1997. 1. 75-81.
- FOUCAULT, Michel: A hatalom szeme. Beszélgetés J-P. Barrouval és M. Perrot-val (ford. Romhányi Török Gábor) Kalligram 6. 1997. 5. 2-15.
- FOUCAULT, Michel: A szavak és a dolgok (ford. Romhányi Török Gábor) 2000 9.1997. 3. 56-61. [Részlet az Előszóból]
- FRANK, Szemjon Ludvigovics: A nyugati kultúra válsága [Spengler: A Nyugat alkonya c. műve kapcsán] (ford., bev. Bagi Ibo-lya) Pro Philosophia 1997. 1-2. 3-18.
- FREEDEN, Michael: A jogok megjelenése a politikai gondolkodásban (ford. Kiss Csilla) Műhely 20. 1997. 4. 69-73.
- GÁBOR György: Könnyen olvasható látomás. Az írásról, a szent szövegről és a zsidó hagyományról (Nyíri Kristóf tanulmánya kapcsán) Világosság 38. 1997. 4. 11-18.
- GÁSPÁR Csaba László: A szabadság sorsáról Vigilia 62. 1997. 8. 630-634.
- GELWICK, Richard: Tudomány és valóság, vallás és Isten: válasz Harry Porschnak (ford. Sajó Sándor) Polanyiana 6. 1997. 1. 27-42.
- GERÉBY György: A tudás fénye Café Babel (1997/3.) 26.sz. 11-31.
- GERÉBY György: Aristotelés és Dedekind Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 45-74.
- GRANIER, Jean: A filozófia státusa Nietzsche és Freud szerint (ford. Romhányi Török Gábor) Valóság 40. 1997. 6. 23-32.
- GREETZ, Clifford: Thomas Kuhn öröksége: a megfelelő szöveg a megfelelő időben (ford. Babarczy Eszter) BUKSZ 9. 1997. 3. 355-357.
- GRIESEBACH, Eberhard: A kultúra étosza (ford. Szabó László) Pro Philosophia 1997. 1-2. 159-171.
- GRÓH Gáspár: A felelősség szabadsága - a szabadság felelőssége [R. Scruton: Mi a konzervativizmus?] Magyar Szemle 6. 1997. 3-4. 49-66.
- HADDOX, Bruce: Kérdések Polányi Meaning című művéhez: válasz Ronald Hallnak (ford. Sajó Sándor) Polanyiana 6. 1997. 1. 22-26.
- HALL, Ronald L.: Polányi Mihály a művészetéről és a vallásról: néhány kritikai reflexió a Meaning című műről (ford. Sajó Sándor) Polanyiana 6. 1997. 1. 12-21.
- HANKISS Elemér: A félelem és a társadalomtudományok (esszé) Mozgó Világ 23. 1997. 7. 63-80.
- HARRÉ, Rom: Érzelem és emlékezet: a második kognitív forradalom (ford. Bodor Péter) Replika (1997) 25.sz. 141-152.
- HEIDL György: A "legértékesebb kenet". Szent Ágoston megtérése Holmi 9. 1997. 3. 383-400.
- HEIDL György: Órigenés és Ágoston a Hexaameronról Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 115-151.
- HELLER Ágnes: A boldogság hamis kék madara (ford. Stébel Éva) Kritika 35. 1997. 6. 14-17.
- HELLER Ágnes: Európai kulturális identitás, modernitás és történelmi emlékezet (ford. Karádi Éva) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 14-16.
- HELLER Ágnes: Farkasok és kutyák dala Vigilia 62. 1997. 10. 728-730.
- HELLER Ágnes: Filozófia mint luxus. Hozzászólás Boros János írásához Jelenkor 40. 1997. 11. 1072-1075.

- HELLER Ágnes: Miért éppen Hannah Arendt most? (ford. Tarnay László) *Múlt és Jövő* 9. 1997/2. 103-112.
- HELLER Ágnes: Szabadság és igazságosság az új demokráciákban (ford. Glavina Zsuzsa) *Kritika* 35. 1997. 9. 7-10.
- HELLER Ágnes: Személyiségetika - dióhéjban Kellék (1997) 7.sz. 115-123.
- HELLER, Ágnes: Elmélkedés a hiszékenységről *Magyar Tudomány* 42. 1997. 8. 970-977.
- HÉVIZI Ottó: Suppositio relativa Holmi 9. 1997. 7. 907-925.
- HORKAY HÖRCHER Ferenc: Hume, Wittgenstein, bizonyosság és kultúra ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) *Magyar Filozófiai Szemle* 41. 1997. 3-4. 649-663.
- HRONSZKY Imre: Vannak-e technológiai paradigmák? *Replika* (1997) 27.sz. 59-67.
- HUORANSZKI Ferenc: Radikális szkepticizmus és szemantikai holizmus ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) *Magyar Filozófiai Szemle* 41. 1997. 3-4. 694-704.
- JAKAB Zoltán: Más mozi - más film. Putnam referencia-elve és az álom-argumentum ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) *Magyar Filozófiai Szemle* 41. 1997. 3-4. 722-733.
- JAKAB Zoltán: Szemlélet és elvonatkoztatás: mit sugall a paradigma fogalma a tudás természetéről *Replika* (1997) 27.sz. 51-57.
- KÁDÁR Zoltán: Fülep Lajos és Friedrich Nietzsche Valóság 40. 1997. 10. 99-104.
- KALMÁR Zoltán: Hérakleitosz, Nietzsche kedveltje avagy hogyan filozófál(t)unk *Műhely* 20. 1997. 3. 35-43.
- KARIKÓ Sándor: A "kérdő hozzáállás" derridai szelleme, és ami azon túl van *Világosság* 38. 1997. 11. 69-77.
- KATONA Gábor: Modern pragmatizmus és pszichoanalízis. Rorty ironikus esztétája az analitikus diványán *Thalassa* 8. 1997. 1. 100-115.
- KELEMEN János: "A történelemszemlélet különböző fajtái". Hegel és Nietzsche *Világosság* 38. 1997. 4. 37-50.
- KELEMEN János: Eco és Dante nyelvelmélete *Világosság* 38. 1997. 11. 3-7.
- KELEMEN János: Fülep Croce-kritikája *Pro Philosophia* 1997. 1-2. 39-50.
- KENDEFFY Gábor: Sine temeritate affirmandi. A szkepticizmushoz való viszony Szent Ágoston műveiben püspökké szentelése után ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) *Magyar Filozófiai Szemle* 41. 1997. 3-4. 623-638.
- KIBÉDI VARGA Sándor: Eberhard Grisebach *Pro Philosophia* 1997. 1-2. 149-157.
- KIS János: A szabadságról - Márkus Györggyel vitázva *Beszélő* 2. 1997. 8-9. 30-53.
- KIS János: Margináliák *Beszélő* 2. 1997. 8-9. - 82.
- KIS János: Reform és forradalom közt I-II. (ford. Rakovszky Zsuzsa) *Kritika* 35. 1997. 6. 32-41.; 7. 30-42.
- KISS Endre: Kolnai Aurél filozófiai pályája *Világosság* 38. 1997. 5-6. 29-45.
- KISS Lajos, Cs.: Utópia és valóság [Horváth Barna] *Világosság* 38. 1997. 11. 36-48.
- KOCZISZKY Éva: Pán. Természetmítosz a felvilágosodás és a romantika gondolkodói-nál *Holmi* 9. 1997. 5. 632-649.
- KOLNAI Aurél indulása, 1918-1919 (bev. Litván György) *Világosság* 38. 1997. 5-6. 49-61.
- KOLNAI Aurél: Chesterton és a katolicizmus. Részletek a "Huszedik századi memoárok" című munkából (ford. Balázs Zoltán) *Világosság* 38. 1997. 5-6. 150-170.
- KOLNAI Aurél: Demokrácia és valóság [Századunk 1935/7.] *Világosság* 38. 1997. 5-6. 62-71.
- KOLNAI Aurél: Erkölc és politikai megosztottság (ford. Balázs Zoltán) *Századvég* 1997. nyár 127-148.
- KOLNAI Aurél: Észrevételek Jászi Oszkár újabb fejtegetéseihez a bolsevizmusról *Világosság* 38. 1997. 5-6. 72-73.
- KOLNAI Aurél: Kritikai megjegyzések az életvezetés és a morál egyoldalú alapelveiről. Gyakorlati értékmonizmus Kanttól Hegelig (ford. Kovács Gergely) *Világosság* 38. 1997. 5-6. 141-149.
- KOMORJAI László: A "cogito" problémája *Világosság* 38. 1997. 3. 25-35.
- KROKOVAY Zsolt: Testvériség és piac. John Rawls igazságosság-elmélete *Világosság* 38. 1997. 11. 49-57.
- KUNSZT György: A Genealógia helye Nietzsche életművében és életrajzában *Pompeji* 8. 1997. 1. 178-207.
- LACKÓ Miklós: A kultúrfilozófus Prohászka Lajos *Századvég* 1997. ősz 61-65.
- LACQUE-LABARTHE, Philippe: A színpad: ősi (ford. Simon Vanda) *Thalassa* 8. 1997. 1.

52-71.

LAKI János: Az űrhajósok, az etnográfus meg a történész. A "Könyv utáni" Kuhn Replika (1997) 27.sz. 37-49.

LAKS, André: Vallás és filozófia között: az allegorikus értelmezés szerepe a Derveni papiruszban (ford. Betegh Gábor) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 1-22.

LAMENNAIS: Az állam és az egyház szétválasztásáról (ford., bev.: Ludassy Mária) Kritika 35. 1997. 8. 39-40.

LÁNCZI András: A közjó és önszeretet. Bernard Mandeville az emberi természetről Századvég 1997. ősz 93-114.

LÁNG Benedek: Raimundus Lullus és az Ars Magna Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 187-216.

LEHRER, Keith: Tudás és szkepticizmus (ford. Nyíri Kristóf) Magyar Tudomány 42. 1997. 7. 806-812.

LÉVINAS, Emmanuel: Diakronia és megjelenítés (ford. Szigeti Attila) Kellék (1997) 7.sz. 23-35.

LÉVINAS, Emmanuel: Mit tudunk a halálról? (ford. Varga Mátyás) Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 3. 28-34.

LÉVINAS, Emmanuel: Nevelés és imádság (ford. Varga Mátyás) Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 4. 30-34.

LIICEANU, Gabriel: Nyelvészeti szimbólum és művészeti szimbólum. Nyelvészeti jelentés és művészeti jelentés (ford. Vofkori Mária) Pompeji 8. 1997. 1. 93-113.

LIJMBACH, Susanne: Az állatok egészségének és jólétének fogalma és pszichofizikai egységük (ford. Ropolyi László) Világosság 38. 1997. 7. 60-70.

LUDASSY Mária: Mit integrál a nacionalizmus? Kritika 35. 1997. 11. 2.

MAJOROS György: A tudományos szkepticizmus határai. Polányi és Kuhn szkepticizmusának különbsége ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 685-693.

MÁRKUS György: A kultúra antinómiái (ford. Karádi Éva és Kis János) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 1-6.

MÁRKUS György: A szabadságról Beszélő 2. 1997. 8-9. 18-29.

MÁRKUS György: Illúziók és reáliák Beszélő 2. 1997. 8-9. 54-71.

MÁRKUS György: Van-e teste az eszmének? avagy irodalmi "forma" és filozófiai

"tartalom" Descartes-nál Holmi 9. 1997. 4. 507-518.

MERLEAU-PONTY, Maurice: Cézanne kétegye (részlet) (ford. Szabó Zsigmond) Enigma (1997) 10.sz. 76-89.

MÉSZÁROS András: A Robinson-paradigma változásai, avagy a modernitás szubjektumának eszkatológiája Kalligram 6. 1997. 4. 8-20.

MEZEI Balázs: Traszümakhosz és Szókra-tész. Patočka, a lélek gondozása és az etika antropológiai megalapozása Gond (1997) 13-14.sz. 224-250.

MIHALOVIC, Peter: A kritika - totalitás és pluralitás (ford. Fónad Laura) Kalligram 6. 1997. 3. 32-39.

MIKLÓSSY Endre: Hamvas Béla: az óceán (1897. Eperjes - 1968 Budapest) Magyar Szemle 6. 1997. 1-2. 123-147.

MOGYORÓDI Emese: Mitikus világlátás és filozófiai spekuláció viszonya a korai görög filozófiában Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 383-412.

MOLNÁR Péter: Amicitia Politica. A társadalom politikai kohéziójának elméleti vázlata Aquinói Szent Tamásnál Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 173-185.

MULLINS, Phil: A jelentés spektruma. A tudomány és a vallás, ahogy Polányi látja (ford. Beck András) Polanyiana 6. 1997. 1. 7-11.

NÉMETH György: A zsarnok utópiája Antik Tanulmányok 40. 1996. 1-2. 11-39.

NEUMER Katalin: Az ész nyelve és a nyelvek génusza. Gondolkodás, beszéd, írás a XVIII. században Világosság 38. 1997. 4. 19-36.

NEUMER Katalin: Wittgenstein hagyatéka és a Wittgenstein-kiadások BUKSZ 9. 1997. 2. 168-175.

NY*RI Kristóf: Számítógéphálózat és vallásos individualizmus Világosság 38. 1997. 4. 3-10.

ORBÁN Jolán: Freud különböző olvasatai: Lacan és Derrida Thalassa 8. 1997. 1. 72-99.

ÓRIGENÉS Első Homiliája a Teremtés Könyvéhez (ford. Heidl György) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 337-355.

ORTHMAYR Imre: Módszertani individualizmus Szociológiai Szemle 1997. 3. 3-31.

ORTHMAYR Imre: Rom Harré diszkurzív pszichológiája Replika (1997) 25.sz. 153-162.

OSLER, Margaret J.: Az örök igazságok és a

- természet törvényei. Descartes természet-filozófiájának alapjai (ford. Schmal Dániel) Világosság 38. 1997. 7. 27-39.
- PÁL Eszter: Herbert Spencer és a társadalomtudományi evolucionizmus Szociológiai Szemle 1997. 2. 143-162.
- PALLÓ Gábor: Kolnai Aurél és Karl Popper Világosság 38. 1997. 5-6. 46-48.
- PALOUS, Martin: Husserl - egy antitotalitárius olvasat (ford. Karádi Éva) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 76-78.
- PATOČKA, Jan: A husserli fenomenológia szubjektivizmusa és egy "aszubjektív" fenomenológia lehetősége (1970) (ford. Mezei Balázs) Gond (1997) 13-14.sz. 101-115.
- PATOČKA, Jan: A művészet múlttá válásának tana (1965) (ford. Hegyessy Mária) Gond (1997) 13-14.sz. 21-33.
- PATOČKA, Jan: A szerző utószava "A természetes világ mint filozófiai probléma" cseh kiadásához (1970) "A természetes világ mint filozófiai probléma" szerzőjének harminchárom évvel későbbi felfogásában (ford. Rózsahegyi Edit) Gond (1997) 13-14.sz. 116-179.
- PATOČKA, Jan: A természetes világ és a fenomenológia (1967) (ford. Rózsahegyi Edit) Gond (1997) 13-14.sz. 49-80.
- PATOČKA, Jan: Edmund Husserl "Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia" című műve" (1937) (ford. Rózsahegyi Edit) Gond (1997) 13-14.sz. 9-20.
- PATOČKA, Jan: Mi az egzisztencia? (1969) (ford. Rózsahegyi Edit) Gond (1997) 13-14.sz. 81-100.
- PATOČKA, Jan: Művészet és idő (1966) (ford. V. Horváth Károly) Gond (1997) 13-14.sz. 34-48.
- PERCZEL István: Ál-Areopagita Dénes és Szent Simeon, az Új Teológus Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 153-170.
- PERECZ László: A pozitivizmustól az újidealizmusig [Böhm Károly] Világosság 38. 1997. 9-10. 97-108.
- PERECZ László: Böhm Károly. A pozitivizmustól az újidealizmusig Világosság 38. 1997. 9-10. 97-108.
- PÉTER László: "Állam", "nemzet", "nemzeti kisebbség". Három szó használata Holmi 9. 1997. 10. 1449-1458.
- PETHŐ Sándor: Az állam és summa potestas. Adalékok a szuverenitás fogalmának értelmezéséhez Jogállam 1996. 3-4. 124-139.
- PETHŐ Sándor: Egy antik kozmogóniai elmélet. Szüszttászis és diasztászis - Adalék Diodórosz: Bibliothéké 1,7 magyarázatához Világosság 38. 1997. 7. 5-19.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Arisztotelész korporsója (esszé) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 6. 98-100.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Hérakleitosz villáma (esszé) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 3. 102-104.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Kristályok és felhők Kalligram 6. 1997. 4. 2-5.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Platón barlangja (esszé) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 4. 94-96.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Zénón apóriái (esszé) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 5. 90-92.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: A középkori katedrális (VI.) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 9. 94-96.
- PETRČEK, Miroslav, Jr.: Napnál fényesebb éjjel (V.) (ford. Hizsnay Zoltán) Kalligram 6. 1997. 7-8. 150-152.
- PHILEIUSI Timón töredékei / Diogenész Laertios: Timón élete (ford. Steiger Kornél) Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 217-238, 239-241.
- PLÉH Csaba: Hozzájárulhatnak-e az empirikus pszichológiai kutatások a nyelv - gondolkodás viszony filozófiai problémájának megoldásához? Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 439-539.
- PLÉH Csaba: Narratív vagy diszkurzív megújulást Replika (1997) 26.sz. 121-130.
- POLÁNYI Károly. Lakóhely és haladás. Részlet a The Great Transformation-ból (ford. Pap Mária) Világosság 38. 1997. 3. 3-9.
- POPPER, Karl Raimund: Az ismeret ügynevezett forrásairól (ford. Báthori Csaba) Tekintet 10. 1997. 4-5. 39-47.
- PORSCH, Harry: Polányi nézete a vallásról a Personal Knowledge-ban: Válasz Richard Gelwicknek (ford. Sajó Sándor) Polanyiana 6. 1997. 1. 43-50.
- PROHÁSZKA Lajos: A jelenkor szelleme Századvég 1997. ősz 84-92.
- PROHÁSZKA Lajos: A modern ember Századvég 1997. ősz 66-83.
- RENÖCKL, Helmut: Identitás és tájékozódás egy áttekinthetetlen korban (ford. Neubauer Irén és Röder Tamás) Vigilia 62.

1997. 10. 742-751.

ROCHLITZ Kyrá: Szimbólum, metafora és interpretáció Paul Ricoeur hermeneutikájában Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 2. 22-36.

RORTY, Richard: Thomas Kuhn, a kövek és a fizika törvényei (ford. Babarczy Eszter) BUKSZ 9. 1997. 3. 358-363.

ROSSOUW, Gedeon Josua: Gazdaságetika: hová tűntek a keresztények? (ford. Kindler József) Vigilia 62. 1997. 3. 177-191.

RUGASI Gyula: "Egyiptomi ajándék". A keresztény filozófia történetéhez Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 93-113.

SCHELLING, Friedrich Wilhelm Joseph: Filozófiai levelek a dogmatizmusról és a kritizmusról (ford. és utószó: Weiss János) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 541-601.

SCHMAL Dániel: Lét, tudás, szeretet. A karteziánus cogito előzményei Szent Ágoston gondolkodásában Világosság 38. 1997. 8. 71-80.

SCOTT, William T.: A vallási realitás kérdése: kommentár a Polányi tanulmányokhoz (ford. Palló Gábor) Polanyiana 6. 1997. 1. 82-86.

SCRUTON, Roger: Masaryk, Patočka és a lélek gondozása (ford. Kiséry András) Gond (1997) 13-14.sz. 251-264.

SOMLÓ Bódog: A jog alkalmazásáról Jogálmam 1996. 3-4. 84-94.

SOMOS Róbert: Pauler Ákos és a szkepticizmus ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 674-684.

SOMOS Róbert: Pauler Ákos korai filozófiája. A pozitivizmustól a kritikai bölcsöleteig Világosság 38. 1997. 11. 19-35.

SRUBAR, Ilja: Aszubjektív fenomenológia, életvilág és humanizmus. Jan Patočka gondolkodásának Husserl és Heidegger közötti elhelyezéséről (ford. Sajó Sándor) Gond (1997) 13-14.sz. 265-276.

STEIGER Kornél: Phleiusi Timón és a Silloi Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 77-90.

STEINDLER, Larry: A nemzeti filozófia-történetírás általános feltételei (ford. Balogh Brigitta) Kellék (1997) 7.sz. 93-114.

STEINER, Georg: Wittgenstein és Shakespeare (ford. Karádi Éva) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 69-72.

STEINER, George: Amit az elmélet igényel

(ford. Medve A. Zoltán) Nagyvilág 42. 1997. 7-10. 459-471.

STERN, Laurent: Szisztematikus irreverencia ("Szkepticizmus" Konferencia, Budapest 1995.) Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 603-617.

SÜMEGI István: A "Jó emberek léteznek - miképpen lehetségesek?" kérdés létezik - miképpen lehetséges? Világosság 38. 1997. 8. 56-70.

SZÁNTÓ R. Tibor: Magatartásminták: Szókratész és Arisztotelész Forrás 29. 1997. 3. 55-70.

SZÉKELY László: Einstein panteizmusa Világosság 38. 1997. 7. 71-88.

SZÉKELY László: Palágyi, Lénárd és Einstein Világosság 38. 1997. 4. 65-71.

TADASHI Ogawa: A fordítás mint kultúr-filozófiai probléma a kultúra fenomenológiájának tükrében (ford. Horváth Rita Felícia) Pro Philosophia 1997. 1-2. 185-189.

TISCHNER, Jozef: A tomista kereszténység alkonya (ford. Forintos György) Egyházfórum 1. 1997. 2. 20-33.

UTKE, Allen R. A szívárvány mint a végső értelem és valóság egyetemes és időtlen jele (ford. Berkovits Balázs) Világosság 38. 1997. 7. 49-59.

VERES Ildikó: Kanttól a hermeneutikáig és a dialektikai teológiáig. Filozófiai-teológiai útkeresés egy lehetséges változata Közép-Kelet-Európában - Tavaszy Sándor Confessio 21. 1997. 2. 96-102.

WEISS János: Babits és "Az örök béke" Magyar Tudomány 42.

WELSCH, Wolfgang: Esztétizálódási folyamatok. Jelenségek, különbségek, perspektívák (ford. Nagy Edina) Jelenkor 40. 1997. 11. 1079-1094.

ZAGAJEWSKI, Adam: Friedrich Nietzsche hasznáról és káráról (ford. Mihályi Zsuzsa) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 73-6.

ŽIŽEK, Slavoj: Az inherens törvényszerűség avagy a hatalom obszcenitása (ford. Csabai Márta) Thalassa 8. 1997. 1. 116-130.

RECENZIO, VITA, TÁJÉKOZÓDÁS

"A fénykép már a dologban elő van híva" Gilles Deleuze-zel beszélget Pascal Bonitzer és Jean Narboni (ford. Vajdovich Györgyi) Metropolis 1. 1997. 2. 26-32.

"Ami nekem a filozófia, az valóban rákérdezés..." Beszélgetés Vajda Mihállyal (Az interjút készítette: Demeter Attila és Szigeti Attila) Kellék (1997) 7.sz. 37-49.

A Böhm-konferencia záróvitája (1996. október 18-19., Kolozsvár) Kellék (1997) 7.sz. 69-91.

A Janus Pannonius Tudományegyetem filozófia szakának beindított kurzusai az 1996-97-es tanév tavaszi szemeszterében MFT Hírek 1997. 1. 8-16.

A Janus Pannonius Tudományegyetem filozófia szakának tanterve MFT Hírek 1997. 1. 5-7.

A Magyar Filozófiai Társaság elnökének, valamint a Magyar Filozófiaoktatók Egyesülete ügyvivőjének levele Magyar Bálint művelődési miniszterhez és Báthory Zoltán helyettes államtitkár válasza a levélre MFT Hírek 1997. 1. 57-59.

A Magyar Filozófiai Társaság taglistája MFT Hírek 1997. 2. 34-53.

Az 1996-ban megjelent filozófiai vonatkozású könyvek listája (Összeáll. Gulkai Márta) MFT Hírek 1997. 1. 62-68.

ABRAMS, Meyer H.: Tetten ért szövegek (ford. Hartig Gabriella) Pompeji 8. 1997. 2-3. 245-271.

ALMÁSI Miklós: - Angyalosi Gergely: Roland Barthes, a semleges próféta. Osiris-Gond K. Kritika 35. 1997. 3. 42-43.

ALMÁSI Miklós: A felejtés telefonkönyve - Eörsi István: A szabadság titokzatos bája. Esszék, kritikák, portrék (1967-1997) Palatinus K., 1997. 139 o. Mozgó Világ 23. 1997. 11. 117-120.

ALMÁSI Miklós: A globális gazdaság Társadalmi Szemle 52. 1997. 8-9. 32-41.

ALMÁSI Miklós: A Hongkong-effektus Kritika 35. 1997. 8. 14-15.

ALMÁSI Miklós: A pénz "mágikus" szerepváltása Korunk 8. 1997. 3. 15-20.

ALMÁSI Miklós: A rejtély - Golo Mann: Németország története 1919-1945. Balassi K., 191 o. Mozgó Világ 23. 1997. 9. 103-105.

ALMÁSI Miklós: Álljon meg a menet! - Bródy András: Falraborsó. Válogatott mér-

gelődések. Savaria University Press, 181 o. Mozgó Világ 23. 1997. 8. 105-107.

ALMÁSI Miklós: Ez meg az: üzletről az Interneten Kritika 35. 1997. 7. 24-25.

ALMÁSI Miklós: Ha én gazdag lennék... Kritika 35. 1997. 6. 27-28.

ALMÁSI Miklós: Hogy állunk a tényekkel? - Tények könyve '97 (szerk. Kereszty András) Greger-Delacroix K., 735 o. Mozgó Világ 23. 1997. 10. 126-129.

ALMÁSI Miklós: Ifjú szívekben... - Kovács András: A különbség köztünk van. Az antiszemitizmus és a fiatal elit. Cserépfalvi K., 154 o. Mozgó Világ 23. 1997. 7. 103-105.

ALMÁSI Miklós: Magyaráról - magyarra - Babarczy Eszter: A ház, a kert, az utca. JAK-Balassi K. 242 o. Mozgó Világ 23. 1997. 6. 105-107.

ALMÁSI Miklós: Mikor a "szegénység" rendez - Spiró György: Shakespeare szereposz-szevonásai Kritika 35. 1997. 4. 23.

ALMÁSI Miklós: Tanuljunk könnyen, gyorsan pénzezni! - Olivia Mellan: Barátságban a

pénzzel (Hogyan változtathatunk az életünket és kapcsolatainkat megkeserítő rossz anyagi helyzetünkön?) Helikon, 280 o. Mozgó Világ 23. 1997. 5. 108-111.

ALMÁSI Miklós: Tetszettek volna rám hallgatni! - Sárközy Tamás: A hatékonyabb kormányzásért (avagy egy technokrata reménytelen bozótharca az államapparátussal és a politikával szemben) Magvető K., 1996. 394 o. Mozgó Világ 23. 1997. 4. 103-105.

ANDRÁS Sándor: Házmester, kertész, utca-seprő - Babarczy Eszter: Ház, kert, utca. JAK-Balassi K., 1996. Kortárs 41. 1997. 3. 107-111.

ANGYALOSI Gergely: A kertépítés dilemmái - Babarczy Eszter: A ház, a kert, az utca. JAK-Balassi K. Alföld 48. 1997. 10. 82-90.

AUMONT, Jacques: A színpadtól a vászonig, avagy a reprezentáció tere (ford. Zakál Edit) Metropolis 1. 1997. 3. 22-32.

BABARCZY Eszter: Criticus faber - Angyalosi Gergely: A költő hét bordája. Latin Betűk, 1996. Holmi 9. 1997. 11. 1627-1630. BABARCZY Eszter: Miért kultúrázunk? [K. R. Popper] Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 78-79.

BACHELARD, Gaston: A Novalis-komplexus (ford. Mártonffy Marcell) Műhely 20. 1997. 2. 25-29.

BACHELARD, Gaston: Tűz, tisztelet, álmom (ford. Ádám Péter) Café Babel (1997/3.) 26.sz. 33-38.

BACSO László: A személyiség tautológiája - Angyalosi Gergely: Roland Barthes, a semleges próféta. Osiris K., 1996. Új Holnap 42. 1997. szeptember 89-94.

BALÁZS Péter: Egy másmilyen francia forradalom - F. Furet: Gondoljuk újra a francia forradalmat. Tanulmány K., 1994. Aetas 1996. 2-3. 278-283.

BALÁZS Zoltán: A hűségéről Világosság 38. 1997. 8. 43-55.

BALOGH Endre: - Andreas Gardt: Sprachreflexion in Barock und Frühaufklärung. Entwürfe von Böhme und Leibniz. Berlin - New York, Walter de Gruyter, 1994. Helikon 43. 1997. 4. 556.

BALOGH Vilmos Szilárd: Gyertyák a ház előtt. Két évtizede halt meg Heisenberg. Mérleg 33. 1997. 2. 202-218.

BARON, Hans: A korai itáliai reneszánsz válsága. A klasszicizmus és a Trecento-hagyomány című fejezetből (ford. B. Kis Attila)

Pompeji 8. 1997. 1. 114-152.

BASARA, Svetislav: A város metafizikája. A Nagy Mester beszéde az építészekhez (ford. Varga Gusztáv) Tiszatáj 51. 1997. 7. 15-19.

BAUDRILLARD, Jean - FRANCBLIN, Catherine: Commedia dell' arte (ford. Takács M. József) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 35-36.

BAZSÁNYI Sándor: A vesszőparipafuttatás retorikája - Vajda Mihály: Nem az örökkévalóságnak - filozófiai (láb)jegyzetek. Osiris K., 1996. Jelenkor 40. 1997. 5. 553-560.

BAZSÁNYI Sándor: Jean Baudrillard: Amerika. Magvető K., 1997. Kritika 35. 1997. 6. 42-43.

BÉKÉS Gellért: Maimonidész és a skolasztikusok - Guttmann - Husik - Schreiber: Maimonidész. Zsidó filozófia. Zsidó és skolasztikus filozófusok a középkorban. Logos, 1995. Vigilia 62. 1997. 4. 314-316.

BENCZE Gyula: Lesz-e még tudomány 2001-ben (Hozzászólás Heller Ágnes cikkéhez) Magyar Tudomány 42. 1997. 8. 989-991.

BERNÁTH Árpád: A lehetséges világok poétikai elméletének szellemi gyökerei Helikon 43. 1997. 4. 377-393.

B*RO Béla: Az árnyék metafizikája Liget 10. 1997. 8. 52-57.

B*RO Béla: Az individuum esélyei Liget 10. 1997. 4. 6-12.

BLANCHOT, Maurice: Amit tőle tanultunk [Lévinasról] (ford. Tarnay László) Múlt és Jövő 8. 1996/4-1997/1. 51.

BÓDY Zsombor: - Michel Foucault: A szexualitás története I. köt. A tudás akarása. Atlantisz K. 1996. Századvég 1997. ősz 130-143.

BOLONYAI Gábor: - G.R.F. Ferrari: Listening to the cicadas: a study of Plato's Phaedrus. Cambridge, 1990. 293 o. Helikon 43. 1997. 3. 354-355.

BOLONYAI Gábor: - Thomas Gould: The Ancient Quarrel Between Poetry and Philosophy. New Jersey, Princeton, 1990. 318 o. Helikon 43. 1997. 4. 548-549.

BONITO OLIVA, Achille: A művészet (ford., bev. Ordasi Zsuzsa) Pro Philosophia 1997. 1-2. 51-61.

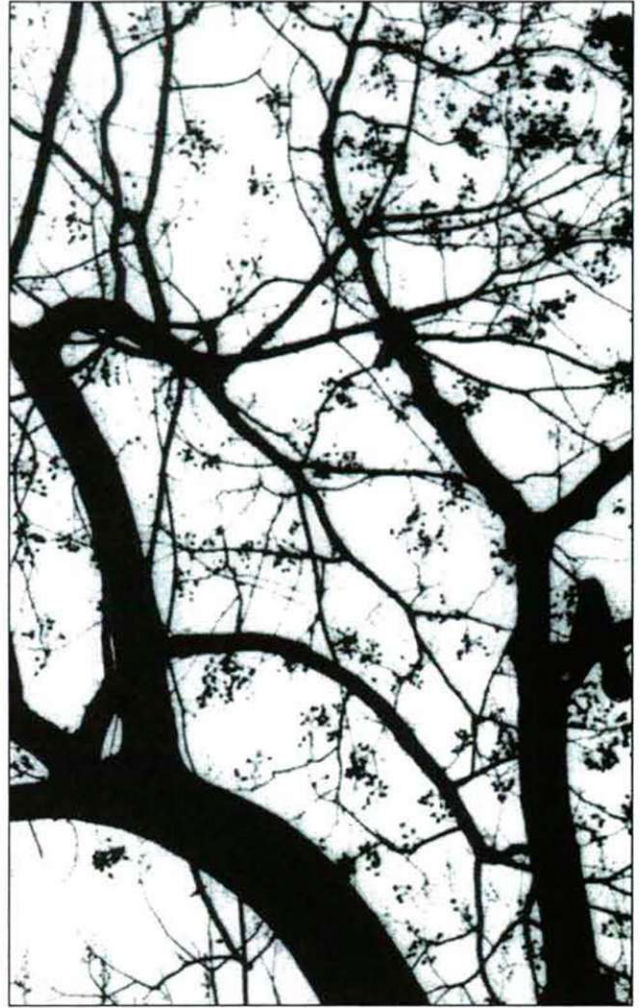
BONITZER, Pascal: Elkeretezés (ford. Pesovár Zsófia) Metropolis 1. 1997. 3. 46-48.

BÓNUS Tibor: Tekintettel egy tekintetre - Angyalosi Gergely: Roland Barthes, a semleges próféta. Osiris K., 1996. Literatura 24. 1997. 3. 308-319.

- BONYECKAJA, Natalja: Mihail Bahtyin és a hermeneutika (ford. Szántó Gábor András) *Helikon* 43. 1997. 3. 236-265.
- BOROS János: A magyar Kant tanulmányozása. Néhány kiegészítés Erdélyi Ágnes recenziójához *Holmi* 9. 1997. 6. 893-898.
- BOROS János: A pragmatika szerepe a kortárs filozófiában. 20. Nemzetközi Wittgenstein Konferencia MFT Hírek 1997. 2. 1-6.
- BOROS János: Egy kritika kritikája. Wolfgang Röd előadása a pécsi egyetemen MFT Hírek 1997. 2. 7-12.
- BRÓDY András: Marx Károly Henrik. A Tőke megjelenésének 130. évfordulójára *Kritika* 35. 1997. 5. 11-13.
- CALINESCU, Matei: Modernitás, modernizmus, modernizáció: variációk modern témára (ford. Nemes Péter) *Literatura* 24. 1997. 3. 239-255.
- CAMUS, Albert: Előszó Albert Memmi: A sóbálvány című regényéhez *Múlt és Jövő* 8. 1996/4-1997/1. 147.
- CIORAN, E. M.: Újraolvasás (ford. Sophie Collard és Bende József) *Magyar Napló* 9. 1997. 7-8. 37-38.
- COHEN, Hermann: "Szeresd felebarátodat, mint magadat" (ford. Schein Gábor) *Pannonhalmi Szemle* 5. 1997. 1. 6-12.
- CRESSWELL, Max J. A világszituáció (ford. Szabó Erzsébet) *Helikon* 43. 1997. 4. 426-436.
- CSÁNYI Erzsébet: A Túlnanról: az ördög árnyékszékéről és az iszonyat elektromos harsnyájáról - Peter Sloterdijk: A varázsfű. Ballasi K., 1995. *Kalligram* 6. 1997. 4. 91-92.
- CSEICSNER OT*LIA: Hamlet meghal. Edward Gordon Craig a színház haláláról avagy a moszkvai Hamlet *Pro Philosophia* 1997. 1-2. 99-113.
- CSIZMADIA Sándor: Geopolitika, demokrácia, háború *Új Holnap* 42. 1997. január 173-183.
- CSORBA Péter: Lehet-e nevelni erkölcsre, etikára, hitre? *Theológiai Szemle* 40. 1997. 5. 307-309.
- CUSUMANO, Nicola: Mnemoszüné - Lészmoszüné. Emlékezet és feledés, mítosz és történelem [Kerényi Károly] (ford. Egyed Péter) *Korunk* 8. 1997. 8. 71-78.
- CZIGÁNY Ákos: Mars Dombjának Hamis Dénese. Megjegyzések a név kérdése körül *Pseudo-Dionysios Areopagita Isteni nevek-ről* című művének olvasásához *Pannonhalmi Szemle* 5. 1997. 2. 87-111.
- DAHRENDORF, Ralf: A kör négyesítőse. Gazdasági lehetőségek, civil társadalom, politikai szabadság (ford. Nyáguly Judit) 2000 9. 1997. 4. 9-18.
- DÁNIEL Anna: Hármaskép: Benedek Elek, Benedek Marcell, Lukács György *Holmi* 9. 1997. 7. 965-972.
- DANTO, Arthur C.: Mozgó képek (ford. Elek Imola) *Metropolis* 1. 1997. 3. 8-20.
- DE MAN, Paul: Az önéletrajz, mint arcrongálás (ford. Fogarasi György) *Pompeji* 8. 1997. 2-3. 93-107.
- DEÁK Ágnes: Lord Acton és Ausztria az 1950-60-as évek fordulóján *Századok* 131. 1997. 5. 1157-1191.
- DELEUZE Gilles: A képek és a jelek rekapitulációja (ford. Takács Ádám) *Metropolis* 1. 1997. 2. 20-25.
- DELEUZE, Gilles: A mozgás-kép három változata. Második Bergson-kommentár (ford. Kovács András Bálint) *Metropolis* 1. 1997. 2. 10-19.
- DEMETER Tamás: Politikai filozófia az információ korában *Új Holnap* 42. 1997. január 127-134.
- DERRIDA, Jacques: Istenhozzád [Lévinasról] (ford. Tarnay László) *Múlt és Jövő* 8. 1996/4-1997/1. 45-50.
- Dokumentumok: Lukács és a koegzisztencia [Kalmár Melinda cikkéhez] *Beszélő* 2. 1997. 8-9. 184-189.
- DÖMÖTÖR László: A cicerói állameszme - Cicero: Az állam. Akadémiai K., 1995. *Jogálm* 1996. 3-4. 174-176.
- ECO, Umberto - LE COMTE BOGAVAC, Branka: A tudományos kíváncsiságról, a regényírás rejtelméről, a szavakról (ford. Karádi Éva) *Magyar Lettre Internationale* (1997) 26.sz. 10-13.
- EGRI Zsolt: "A szép aktualitása" - Peter Szondi: Bevezetés az irodalmi hermeneutikába. T-Twins, 1996. *Műhely* 20. 1997. 6. 72-74.
- EGRI Zsolt: Az identitás börtönében - Alain Finkielkraut: A gondolkodás veresége. Osiris - Gond K., 1996. *Műhely* 20. 1997. 5. 80-82.
- EGYED Péter: Mítosz és filozófia [Kerényi Károly] *Korunk* 8. 1997. 8. 65-70.
- ENDREFFY Zoltán - SOMOS Róbert: A pécsi filozófia szak négy éve MFT Hírek 1997. 1. 1-4.

- EÖRSI István: Ismertetés és kommentár. Megjegyzések Richard Rorty irónia-felfogásáról (R.R.: Esetlegesség, irónia, szolidaritás c. művének 4. fejezetéről) *Mozgó Világ* 23. 1997. 10. 115-118.
- ERASMUS leveleiből *Műhely* 20. 1997. 6. 41-45.
- ERDÉLYI Ágnes: Horror translationis... [Peter Engelmann: Philosophie und Totalitarismus c. könyvének magyar fordításáról] *BUKSZ* 9. 1997. 3. 333-336.
- ERŐS Ferenc: Egy "vásott kölyök" [Ferenczy Sándor] *Világosság* 38. 1997. 9-10. 120-131.
- Ezredvégi beszélgetés Almási Miklóssal (készítette: Monory M. András és Tillmann J. A.) 2000 9. 1997. 8. 3-7.
- Ezredvégi beszélgetés Hannes Böhringer filozófussal (beszélgetőtárs: Tillmann J. A.) 2000 9. 1997. 5. 3-5.
- Ezredvégi beszélgetés László Ervin öko-filozófussal (készítette: Monory M. András és Tillmann J. A.) 2000 9. 1997. 7. 3-5.
- Ezredvégi beszélgetés Paul Virilióval (készítette: Monory M. András és Tillmann J. A.) 2000 9. 1997. 9. 3-7.
- FARAGÓ Béla: A nyugati liberalizmus: honnan hová? *Valóság* 40. 1997. 3. 28-35.
- FARKAS János László: Tükör által, színről színre. Egy Petőfi vers körüljárása *Világosság* 38. 1997. 9-10. 50-72.
- FEJTŐ Ferenc: Cioran posztumusz önkritikája - E. Cioran: *Tara Mea / Mon pays*. Paris - Bukarest, Gallimard - Humanitas, 1996. *Európai Utas* 8. 1997. 1. 26-27.
- FESTENBERG, Nikolaus von: - Niklas Luhmann: A tömegtájékoztatás realitása *Valóság* 40. 1997. 4. 121-124.
- FINKIELKRAUT, Alain: A képzelt zsidó (ford. Gorilovics Tivadar) *Múlt és Jövő* 8. 1996/4-1997/1. 23-35.
- FINKIELKRAUT, Alain: A kozmopolitizmus paródiája (Az interjút készítette: Kőbányai János) *Múlt és Jövő* 8. 1996/4-1997/1. 17-21.
- FÖLDESI Tamás: Erkölcs és gazdaság dilemmái *Új Holnap* 42. 1997. január 31-38.
- Folyóirat-szemle 1996. december - 1997. február (Összeáll. Gulkai Márta) *MFT Hírek* 1997. 2. 54-61.
- FORGÁCS Éva: Sztereotípiák eksztázisában - Jean Baudrillard: *Amerika*. Magvető K., 1996. *Holmi* 9. 1997. 10. 1492-1496.
- FRIDECHSKY Frigyes: - Filozófiai kalauz. Akadémiai K., 1997. *Valóság* 40. 1997. 11. 107-111.
- FRIVALDSZKY János: A politikai diskurzus és korlátai *Politikatudományi Szemle* 6. 1997. 2. 105-111.
- GÁLL Ernő: *rástudók - elkötelezettség és felelősség között *Társadalmi Szemle* 52. 1997. 10. 19-29.
- GÁSPÁR Csaba László: Virrasztás (esszé) *Vigilia* 62. 1997. 3. 231-235.
- Gilles Deleuze filmelmélete. Válogatott bibliográfia *Metropolis* 1. 1997. 2. 77-80.
- GOLDFARB, Jeffrey: Az amerikai kultúra alkonya? (ford. Farkas Ákos) *Magyar Lettre Internationale* (1997) 25.sz. 19-22.
- GOMBROWICZ, Witold: Filozófiai kalauz. Az egzisztencializmus. A marxizmus (ford. Pálfalvi Lajos) *Alföld* 48. 1997. 4. 70-84.
- GOODMAN, Nelson: Szavak, művek, világok (ford. Fogarasi György) *Helikon* 43. 1997. 4. 394-409.
- GRANASZTÓI György: A történész történetisége - March Bloch: A történész mestersége. Történetelméleti írások. *Osiris* K., 1996. *BUKSZ* 9. 1997. 3. 278-285.
- GREGERSEN, Niels Henrik: Teológia és kultúra. A XIX. és XX. századi protestantizmus izoláció és asszimiláció között (ford. Sarkady Tünde) *Protestáns Szemle* 6. 1997. 1. 24-40.
- GYÖRÖK Erika: Interpretatio ad astra. Az értelmezés "elhelyezkedésének" kérdéséhez *Literatura* 24. 1997. 1. 88-106.
- HABERMAS, Jürgen: Hogyan szembesül múltjával a háború utáni Németország? (ford. Rupp Ildikó) *BUKSZ* 9. 1997. 1. 103-109.
- HAN Anna: Útban a fenomenológiától a hermeneutikáig: Gustav Spet esztétikai rendszere *Helikon* 43. 1997. 3. 195-235.
- HÁRS György Péter: Rendelés vagy rendeltetés? - Bodrog Miklós: Álmaink barlangvilága. C. G. Jung nyomában. Akadémiai K. Bp., 1995. *BUKSZ* 9. 1997. 1. 44-51.
- HÁRSING László: Pluralizmus és tolerancia *Új Holnap* 42. 1997. január 95-99.
- Hát váltunk már témát! Interjú Richard Rorty filozófus professzorral (ford. Kelen András) *Esély* 1997. 5. 71-80.
- HELLER Ágnes: 1968 *Beszélő* 2. 1997. 11. 70-79.
- HELLER Ágnes: A nagy köztársaság. Megjegyzések az 1956-os Magyarországról (ford.

Glavina Zsuzsa) Kritika 35. 1997. 5. 8-10.
 HELLER Ágnes: Az ember és világa - Révész Sándor: Aczél és korunk. Sík K., 1997. Mozgó Világ 23. 1997. 5. 13-20.
 HELLER Ágnes: Bicikliző majom. Kőbányi János interjúregénye I. Kortárs 41. 1997. 11. 33-48.
 HELLER Ágnes: Vita az erkölcsről és a dogmákról, avagy hogyan kell a sorok között olvasni Beszélő 2. 1997. 4. 98-100.
 Hírek, közlemények MFT Hírek 1997. 2. 62-68.
 HITES Sándor: A Vernunft tragédiája. Madách Imre főművének újraolvasása a kanti ismeretelmélet horizontján Irodalomtörténeti Közlemények 101. 1997. 1-2. 39-57.
 HUNTINGDON, Samuel P.: A Nyugat nem egyetemes (ford. Félix Pál) 2000 9. 1997. 6. 17-23.
 ILLÉS László: - Kiss Endre: Friedrich Nietzsche filozófiája. Kritikai pozitivizmus és az értékek átértékelése. Gondolat K. 1993. Helikon 43. 1997. 1-2. 119-121.
 ILLÉS László: Morális kategória-e a konformizmus? - Karikó Sándor: A társadalmi-politikai megalkuvás. Gondolat K., Ezredvég 7. 1997. 3. 59-61.
 Interjú Svetislav Basarával (részletek) (ford. Virág Zoltán) Tiszatáj 51. 1997. 7. 19-26.
 IVANOV, Vjacseszlav: A kutatás menete. A Dionüszosz-vallás létrejöttének problémája (ford. Gránicz István) Helikon 43. 1997. 3. 267-272.
 JOBST Ágnes: Lélekutak. Platóni lélekmítosz a túlvilághitben Valóság 40. 1997. 5. 80-88.
 JOÓ Mária: Két Platón-dialógus - új kiadásban - Platón: A lakoma; Phaidrosz (szerk. Steiger Kornél) Ikon K., 1994. Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 425-431.
 KÁLDY Zsuzsa: - Daniel C. Dennett: Micso-da elmék. A tudatosság megértése felé. Kulturtrade K., 1996. BUKSZ 9. 1997. 1. 92-95.
 KÁLLAY Géza: Létünk metafizikai méltósága - Bíró Béla: Legenda a kerek Egészről, 1997. Liget 10. 1997. 11. 32-36.
 KALMÁR Melinda: Lukács és a koegzisztencia (1956-1960) Beszélő 2. 1997. 7. 88-94.
 KAMPIS György: Lehetőségek az Interneten / Mi a MAFLA? MFT Hírek 1997. 2. 13-15.
 KÉKESI KUN Árpád: Drámaelmélet és történetiség. Egy Hamlet-olvasat példája Pro

Philosophia 1997. 1-2. 63-97.
 KELEMEN János: Az idegen szavak és a filozófiai nyelv (Válasz Solymosi Frigyes írására) Magyar Tudomány 42. 1997. 7. 849-852.
 KENDE Péter: Erős republikánus állam nélkül ki fogja egyben tartani a magyar társadalmat? Mozgó Világ 23. 1997. 7. 3-18.
 KERÉKGYÁRTÓ Béla: Fejlődéstörténet és kordiagnózis - Hajnal István és a modernség problémái Századvég Úf. 4.sz. 1997/tavaszi 91-108.
 KICSI Sándor András: Chomsky újra magyarul - Noam Chomsky: Mondattani szerkezetek. Nyelv és elme. Osiris-Századvég K. Ezredvég 7. 1997. 5. 83-86.
 KISBALI László: Lehetséges-e, és ha nem, hogyan? - Immanuel Kant: Történetfilozófiai írások (összeáll., utószó: Mesterházi Miklós) Ictus K., 1997. BUKSZ 9. 1997. 3. 286-301.
 KISS Csilla: Liberalizmus és konzervatívizmus. John Gray és Robert Nisbet könyveiről

Műhely 20. 1997. 1. 61-64.

KISS Endre: A poszt-szocialista rendszer-váltás diskurzusai és retorikái Új Holnap 42. 1997. január 159-172.

KISS Endre: Kis közép-európai enciklopédia Párizsból - Jacques Le Rider: L'Europe Centrale. L'idée germanique de Mitteleuropa. Paris, 1994. Európai Utas 8. 1997. 2. 49-50.

KISS Lajos András: A másik erő. A szeretet ökozófiai és teurgiai funkciója - Franz von Baader és Vlagyimir Szolovjov Liget 10. 1997. 9. 75-86.

KISS Lajos András: A másik erő. A szeretet ökozófiai és teurgiai funkciója - Franz von Baader és Vlagyimir Szolovjov Liget 10. 1997. 9. 75-86.

KOLAKOWSKI, Leszek: Az erőszakról (ford. Éles Márta) 2000 9. 1997. 6. 63-64.

KONTLER László: Egy mértékadó periféria - A skót felvilágosodás. Morálfilozófiai szöveggyűjtemény. (Vál., szerk., utószó: Horkay Hörcher Ferenc) Osiris K., 1996. BUKSZ 9. 1997. 2. 138-147.

KOVÁCS András Bálint: A gondolat filmje. A deleuze-i filmelmélet filmtörténeti szempontból Metropolis 1. 1997. 2. 44-51.

KOVÁCS Gábor: Század eleji látomás a történelem végéről - Oswald Spengler, az alkony prófétája 2000 9. 1997. 10. 51-59.

KOVÁCS Gábor: Változatok a történelemre - Bibó István Uchróniája 2000 9. 1997. 7. 47-52.

KRIPKE, Saul A.: Névadás és szükség-szerűség (ford. Wappel Mónika) Helikon 43. 1997. 4. 410-425.

KURUNCZI Jenő: A két világháború közötti emigráns orosz kultúra néhány fontosabb területe Aetas 1996. 2-3. 202-219.

LÁNYI András: Önkorlátozás vagy önmegvalósítás? A szelídség értelme az ökológia eszmerendszerében Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 1. 21-25.

LÁNYI Gusztáv: Lélekelemzés és politika. A pszichoanalitikus politikai pszichológiák Magyarországon Valóság 40. 1997. 3. 1-14.

LENDVAI L. Ferenc: Közép-Európa mint probléma Új Holnap 42. 1997. január 185-192.

LOBOCZKY János: Beszámoló a XXIII. OTDK Társadalomtudományi Szekciójának munkájáról MFT Hírek 1997. 2. 18.

LOBOCZKY János: Dialógus és a világ meg-

értése Gadamer hermeneutikájában Új Holnap 42. 1997. január 61-72.

LOSONCZI Péter: "Principia philosophiae Benedicti de Spinoza ordine analytico explicata" - Boros Gábor: Spinoza és a filozófiai etika problémája. Atlantisz K., 1997. Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 3. 124-129.

LOSONCZI Péter: A fenomenológiai proto-teológiáról - Mezei Balázs: Zárójelbe tett Isten. Osiris - Gond K., 1997. Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 4. 105-111.

LUDASSY Mária: Liberalizmus, közösség és kultúra Új Holnap 42. 1997/január 11-19.

LUDASSY Mária: Mi a felvilágosodás? Rubicon 8. 1997. 5-6. 38-39.

LÜDEKING, Karlheinz: Irányok között. Elmélkedések a "képek vitája" aktuális frontvonalairól (ford. Németh Andrea) Enigma (1997) 10.sz. 27-42.

LUKÁCS László. - Paul Tillich: Rendszeres teológia. Osiris, 1996. Vigilia 62. 1997. 9. 720.

MARCELLI, Miroslav: Roland Barthes: Kalandozás a városi jelek világában (ford. Fundárek Ferenc) Kalligram 6. 1997. 7-8. 2-11.

MARGITTAY Gábor: Faust démona - Karl Löwith: Világtörténelem és üdvtörténet. Atlantisz K., 1996. Magyar Napló 9. 1997. 9. 50.

MARISKA Zoltán: A közéletiség moráljáról (esszé) Új Holnap 42. 1997. július 101-106.

MÁRKUS Mária: Kulturális pluralizmus és a "magától értetődő" világ megingása (ford. Rakovszky Zsuzsa) Beszélő 2. 1997. 4. 38-46.

MAROSI Ernő: - Rudolf és Margot Wittkower: A Szaturnusz jegyében. A művész személyisége az ókortól a francia forradalomig. Osiris K, 1996. Holmi 9. 1997. 3. 446-450.

MARÓTI Egon: Aristotelés felfogása a fiatalkori versenysportról a források tükrében Aetas 1996. 4. 5-19.

MARX József: Mit ér a kultúra az ezredfordulón? - Alain Finkielkraut: A gondolkodás veresége. Osiris-Gond, 1996. Múlt és Jövő 8. 1996/4-1997/1. 205-207.

Meghívó az Individuum, közösség és jog Spinozánál című konferenciára MFT Hírek 1997. 1. 60.

MESTER Béla: Bretter György, a filozófus Eszmélet (1997) 34.sz. 114-116.

MESTER Béla: Lehetséges-e "magyar filozófia"? Hozzászólás-féle egy újra fel-támadt XIX. századi vitához Kellék (1997) 7.sz. 51-

67.

MEZEI Balázs: A szent antinómiája - Rudolf Otto: A szent. Osiris K., 1997. Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 3. 120-124.

MEZEI Balázs: Két utószó egy filozófiához - Martin Heidegger költeményei magyarul; Ferge Gábor utószavával Pompeji 8. 1997. 1. 209-225.

MEZEI Balázs: Két utószó egy filozófiához - Martin Heidegger költeményei magyarul - Ferge Gábor utószavával. Societas Philosophia Classica, 1995. Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 1. 63-76.

MEZEI Balázs: Rendszertelen beszélgetés Edmund Husserllel 2000 9. 1997. 7. 53-61.

MICHALOVIČ, Peter: Reprezentáció avagy a térképekről (esszé) Kalligram 6. 1997. 7-8. 14-20.

MIKLÓS György: Tárgy és módszer [A Frankfurter Iskola az 50-es években] Korunk 8. 1997. 9. 48-51.

MOLDVAY Tamás: Deleuze és a filozófia Metropolis 1. 1997. 2. 66-75.

MOLNÁR Attila Károly: Antiracionalizmus a társadalomtudományban Valóság 40. 1997. 6. 1-22.

MOLNÁR József: Popper élőben - Karl R. Popper: Knowledge and the Body-Mind Problem. Routledge, London, 1994. IX+ 158 o. Magyar Filozófiai Szemle 41. 1997. 3-4. 745-748.

MOLNÁR Tamás: Mi a baloldaliság? Kortárs 41. 1997. 6. 60-68.

MOLNÁR Tamás: Vallás, egyház és modernség Életünk 35. 1997. 4. 462-469.

MOLTMANN, Jürgen: A modern világ teológiája és jövője (ford. Ablonczy László és Szathmáry János) Theológiai Szemle 40. 1997. 2. 85-91.

MOLTMANN, Jürgen: Szövetség vagy Levitán. Az újkor politikai teológiájához (ford. Ablonczy László és Szathmáry Sándor) Theológiai Szemle 39. 1996. 6. 352-359.

MORRISON, James: Deleuze és a filmszemiotika. A territoriális imperatívusz szerepe a kritikai elméletben (ford. Cseresnyés Dóra) Metropolis 1. 1997. 2. 52-65.

MURESANU, Camil: Történelem és tudat (ford. Kovács Kiss Gyöngy) Korunk 8. 1997. 7. 67-72.

NAGY Pál: Ikervilág? - András Sándor: Iker-világ. Kijarat K., 1996. Kortárs 41. 1997. 6. 94-99.

NAGY Péter, H.: - Eisemann György: Ősformák jelenidőben (Orpheusz könyvek) Bp., 1995. Tiszatáj 51. 1997. 5. 79-84.

NÁNAY Bence: A természettudományok és a filozófia találkozása - Kognitív tudomány (szerk. Pléh Csaba) Osiris K. - Láthatatlan Kollégium, 1996. BUKSZ 9. 1997. 2. 148-157. NÁNAY Bence: Gilles Deleuze - a filmelmélet kopernikuszi fordulata Metropolis 1. 1997. 2. 5-9.

NY*RI Kristóf: Wittgenstein videón. Kényszerű találkozás Jarman filmjével Metropolis 1. 1997. 3. 104-110.

NY*RI Tamás: Nagypéntek Vigilia 62. 1997. 3. 162-165.

OLAJOS Csongor: A demokrácia eleven lelkiismerete. Beszélgetés Bibó Istvánról Tiszatáj 51. 1997. 4. 74-82.

Orosz hermeneutikai bibliográfia (összeáll. Han Anna és Gránicz István) Helikon 43. 1997. 3. 303-323.

OROSZ István: Rendes emberek léteznek, hogyan lehetségesek? - Heller Ágnes: Morálfilozófia. Cserépfalvi K., 1996. Holmi 9. 1997. 6. 889-893.

PACZOLAY Péter: A legfőbb hatalom eredete. Újkori államelméletek Rubicon 8. 1997. 8. 25-29.

PALCSÓ Mária: - Lukács és a modernitás. Lukács az európai gondolkodás történetében (szerk. Szabó Tibor) Szeged, 1996. Magyar Tudomány 42. 1997. 6. 761-762.

PATÓ Attila: A filozófia oktatása Leuvenben MFT Hírek 1997. 2. 16-17.

PAVLOVITS Tamás: Filozófia a francia felsőoktatásban MFT Hírek 1997. 1. 29-32.

PERECZ László: A posztakadémikus tudományig és tovább. Beszélgetés Fehér Mártával Magyar Tudomány 42. 1997. 7. 819-828.

PESTHY Monika: Órigenés és a görög filozófia - Somos Róbert: Órigenés és a görög filozófia. Filozófiai jegyek Órigenés munkásságában. Pécs, 1995. 205 o. Magyar Filozófiai Szemle 44. 1997. 1-2. 431-436.

PLESU, Andrei: Intellektuális élet a diktatúrában (ford. Botond Ágnes) 2000 9. 1997. 9. 51-59.

PLESU, Andrei: Michnik és Havel (ford. Kinda Gabriella) Magyar Lettre Internationale (1997) 26.sz. 81-82.

PLESU, Andrei: Európai patriotizmus? Akadályok kelet felől nézve? (ford. Karádi Éva) Magyar Lettre Internationale (1997) 25. 81-

83.

- POLGÁR Viktória: - Robert Nisbet: Konzer-
vativizmus: Álom és valóság. Tanulmány K.
1996. Valóság 40. 1997. 5. 104-105.
- POSZLER György: Közelebb az Egyenlítő-
höz. Politikai bölcességünk - Keményről lí-
raian [Kemény Zsigmond] Világosság 38.
1997. 9-10. 27-38.
- RÁFI Dénes: - Lauri Seppänen: Meister
Eckeharts Konzeption der Sprach-
bedeutung: sprachliche Welterschöpfung und
Tiefenstruktur in der mittelalterlichen
Scholastik und Mystik. Tübingen,
Niemeyer, 1985. Helikon 43. 1997. 4. 527-
531.
- RODOWICK, David N.: A film rövid törté-
nete (ford. Schmal Alexandra) Metropolis 1.
1997. 2. 34-43.
- RORTY, Richard: Az amerikai kulturális bal-
oldal Valóság 40. 1997. 9. 117-121.
- RUGÁSI Gyula: Az értelem feláldozása -
Rudolf Bultmann: Jézus Krisztus és a mito-
lógia. Teológiai Irodalmi Egyesület, 1996. 95
o. Holmi 9. 1997. 7. 1020-1026.
- RUGÁSI Gyula: Az utolsó kapunál. Paul
Celanról - Bacsó Béla könyve kapcsán Jelen-
kor 40. 1997. 11. 1140-1149.
- RUGÁSI Gyula: Előszó Pál apostol "Korin-
thosziakhoz írott első levelének" fordításá-
hoz Holmi 9. 1997. 8. 1085-1089.
- RUZSA Ferenc: Négy mahájána mester -
Buddhista logika (Vál., ford. és kommentál-
ta: Agócs Tamás, Fehér Judit, Hamar Imre,
Horváth Z. Zoltán) Orientalisztikai Munka-
közösség - Balassi K., 1995. BUKSZ 9. 1997.
1. 29-43.
- SÁRKÖZY Tamás: Az állam és a gazdaság
viszonyainak átalakulása (avagy a politikai
állam végnapjai?) Mozgó Világ 23. 1997. 7.
19-40.
- SCHEIN Gábor: "Akarod, hogy szobám
megosszam" A fordítás kérdése Alföld 48.
1997. 11. 54-64.
- SCHILLER Erzsébet: Beszédes szótlan-
ság - Nyikolaj Gogol: Válogatás barátaimmal
folytatott levelezéseimből. Európa K. 1996.
Pannonhalmi Szemle 5. 1997. 4. 111-116.
- SIMON Attila - SUTYÁK Tibor: A részleges-
ség szövődményei - Vajda Mihály: Nem az
örökkévalóságnak. Osiris - Gond K. Alföld
48. 1997. 5. 87-96.
- SKOLIMOWSKI, Henryk: A politika értel-
mezése spirituális távlatból (ford. György
Lajos) Magyar Szemle 6. 1997. 5-6. 7-13.
- SOLYMOSI Frigyes: Ervint mindig csodál-
tuk... A szakmai kitűnőség és az idegen sza-
vak használata Magyar Tudomány 42. 1997.
7. 847-849.
- SOMLYÓ Bálint: A közvetítés viszontagsá-
gai - Weiss János: Az esztétikum konstrukci-
ója Adornónál. Akadémiai K., 1995. Műhely
20. 1997. 5. 82-84.
- SÓS Vilmos: Liberalizmus és demokrácia Új
Holnap 42. 1997. január 91-94.
- SPET, Gustav: Értelem és megértés (ford.
Sisák Gábor) Helikon 43. 1997. 3. 273-290.
- STEIGER Kornél: Műferdítés - Jonathan
Barnes: Arisztotelész (ford. Király Zsuzsa)
Akadémiai K., 1996. BUKSZ 9. 1997. 1. 76-80.
- STENGER, Georg: A jármű. Jelenség és kép
(ford. Nádori Lídia) Enigma (1997) 10.sz. 90-
110.
- SZABÓ István: Az állam gazdasági szerep-
vállalásáról [Hayek] Társadalmi Szemle 52.
1997. 5. 43-53.
- SZABÓ Péter: Prohászka Ottokár életművé-
nek kutatása MFT Hírek 1997. 1. 61.
- SZABÓ Tibor: A politikai filozófia múltja, je-
lene és jövője - Láncki András: A XX. század
politikai filozófiája. Bíbor K., 1997. Politika-
tudományi Szemle 6. 1997. 3. 173-176.
- SZÁNTÓ Zoltán: Osztály, osztálytudat és
kollektív cselekvés. hogyan értelmezi és bí-
rálja Jon Elster Marx osztályelméletét? Szo-
ciológiai Szemle 1997. 1. 97-110.
- SZATHMÁRI Botond: Filozófiaverseny ma-
gyar középiskolásoknak MFT Hírek 1997. 2.
23-24.
- SZATHMÁRY Sándor: - C. G. Jung: Gondo-
latok a vallásról és a kereszténységről. Kos-
suth K., 1996. Teológiai Szemle 40. 1997. 5.
309-318.
- Századunk angolszász filozófiája [A The
Economist-ban megjelent cikk ismertetése]
Valóság 40. 1997. 5. 119-124.
- SZÉCSÉNYI Endre: - A skót felvilágosodás.
Morálfilozófiai szöveggyűjtemény (vál.
Horkay Hörcher Ferenc) Osiris, 1996. 1636-
1640.
- SZÉKELY László: Bevezetőül [a természetfi-
lozófia-számhoz] Világosság 38. 1997. 7. 3-4.
- SZENTE Péter: 5. Nemzetközi Filozófiai Di-
ákolimpia - Varsó '97 MFT Hírek 1997. 2. 19-
22.
- SZIGETI Jenő: A halálról szóló tanítás az
újabb katolikus teológiában Vigilia 62. 1997.

11. 819-825.

SZIGETI Péter: H.L. A. Hart jogkonceptiója - H. L. A. Hart: A jog fogalma. Osiris K. 1995. Jogállam 1996. 3-4. 170-173.

SZIGETI Péter: Hart jogkonceptiója: a mérsékelt pozitivizmus Főiskolai Figyelő 8. 1997. 1. 5-8.

SZILÁRD Léna: Vjacseszlav Ivanov hermeneutikája (ford. Szántó Gábor András) Helikon 43. 1997. 3. 177-194.

TAGÁNYI Zoltán: - Andrej Waliczki: Marxism and the Leap to the kingdom of Freedom. The Rise and Fall of the Communist Utopia [A marxizmus és ugrás a szabadság királyságába. A kommunista utópia keletkezése és bukása] Stanford UP, 1995. Társadalomkutatás 1997. 1-2. 170-172.

TAMÁSSY Györgyi: Oktatásról és érdekvelemről MFT Hírek 1997. 1. 33-56.

TARNAY Brúnó OSB.: - Weismahr Béla S.J.: Filozófiai istentan. Mérés - Távlatok, 1996. Teológia 31. 1997. 1-2. 178.

TILLMANN J. A.: A test denaturálása. Poszthumánus és más perspektívák 2000 9. 1997. 5. 53-60.

TÖRÖK Lajos: Mítosz és integráció - Eisemann György: Ősformák jelenidőben. Orpheusz K. Alföld 48. 1997. 10. 90-95.

TRIGANO, Schmucl: Dupla vagy semmi (Az interjút készítette: Kőbányai János) Múlt és Jövő 8. 1996/4-1997/1. 37-42.

TÜSKÉS Gábor: - Desiderius Erasmus: Ausgewählte Schriften (Hrsg. von Werner Welzig) 8 Bd. Darmstadt, 1995. Helikon 43. 1997. 1-2. 136-138.

TÜTSCH, Hans E.: Az amerikai liberalizmus - régen és ma Valóság 40. 1997. 6. 116-120.

VAJDA Mihály: A "kívülség felé" Pompeji 8. 1997. 1. 167-177.

VAJDA Mihály: Ferkó [Jánossy Ferenc] Replika (1997) 28.sz. 29-32.

VAJDA Mihály: Megértés komor ég alatt - Bacsó Béla: A megértés művészete - művészet megértése. Magvető K. 1989.; Bacsó Béla: Határpontok. Hermeneutikai esszék. T-Twins - Lukács Archivum, 1994.; Bacsó Béla: A szó árnyéka. Paul Celan költészetéről. Jelenkor K., 1996. Holmi 9. 1997. 7. 1029-1034. Váltunk témát! Beszélgetés Richard Rorty amerikai filozófussal (ford. Glavina Zsuzsa) Kritika 35. 1997. 10. 21-23.

VARGA István: 85 éve halt meg Böhm Károly Theológiai Szemle 39. 1996. 6. 359-363.

VARGA László: - Francoise Jaouen: De l'art de plaire en petits morceaux - Pascal, La Rochefoucauld, La Bruyère. Saint-Denis, PU de Vincennes, 1996. 186 o. Helikon 43. 1997. 4. 555.

VECSEY Zoltán: A Philosophical Studies (New York, Kluwer Academic Publishers) - és a lehetséges világok Helikon 43. 1997. 4. 497-501.

VERESS Károly: Az egyetem filozófiájáról Korunk 8. 1997. 4. 6-19.

VIRÁG András: - John Gray: Liberalizmus. Tanulmány K. 1996. Valóság 40. 1997. 4. 108-110.

VITÁNYI Iván: Vallás, hit, transzcendentalitás. Egy új vallásszociológiai koncepció kísérlete Mozgó Világ 23. 1997. 8. 11-26.

WEISS János: A tudomány a XX. században - Evandro Agazzi: A jó, a rossz és a tudomány. Jelenkor K., 1996. Műhely 20. 1997. 4. 74-77.

WEISS János: Adalékok a pécsi bölcsészkar történetéhez MFT Hírek 1997. 1. 17-24.

WEISS János: Adalékok a pécsi bölcsészkar történetéhez Jelenkor 40. 1997. 9. 906-914.

WEISS János: Max Horkheimer-vendégprofesszúra Frankfurtban [Charles Taylor] MFT Hírek 1997. 1. 25-28.

WHITE, Hyden: A ténybeli ábrázolás fikciói (ford. Javorniczky István) Műhely 20. 1997. 4. 62-68.

Zimányi Ágnes beszélgetése Weissmahr Bélával Vigilia 62. 1997. 6. 470-474.

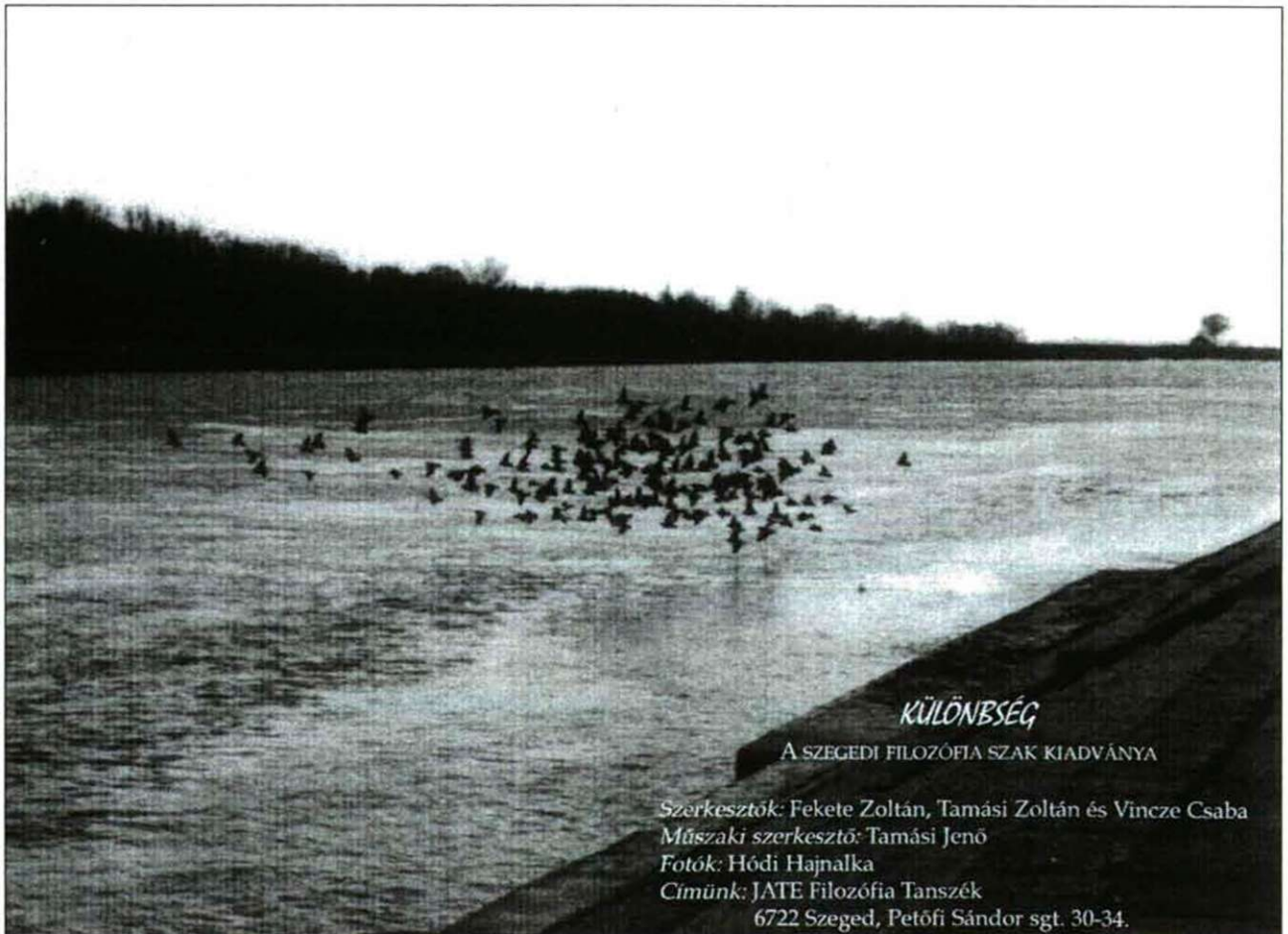
ZIMMERMANN, Jörg: A fenséges képei - A Szerzetes a tengerparton című Caspar David Friedrich kép körüli vita időszerűségéről (ford. Schulz Katalin) Enigma (1997) 11-12.sz. 33-49.

ŽIŽEK, Slavoj: Lovagi szerelem és síró játék (ford. Bánki Dezső) Magyar Lettre Internationale (1997) 25.sz. 51-55.

ZRINYIFALVI Gábor: A kép paradigmája Metropolis 1. 1997. 3. 33-48.

TARTALOMJEGYZÉK:

Simon János:	
Miként győzzük meg barátunkat saját nemlétééről	3
Fekete Zoltán:	
„...kitörölhetetlenül...” a parmenidészi fogalom, mint tartalmi- és léthiány	6
Erdei L. Tamás:	
Tévelygések a harmadik úton - Parmenidész „nemlétezés” (μη ειναι) fogalmáról -	13
Hégel-Smitt:	
Dialógia	17
Schmidt Péter:	
Viszonyok	17
Folyóiratszemle	24

KÜLÖNBSÉG

A SZEGEDI FILOZÓFIA SZAK KIADVÁNYA

Szerkesztők: Fekete Zoltán, Tamási Zoltán és Vincze Csaba

Műszaki szerkesztő: Tamási Jenő

Fotók: Hódi Hajnalka

Címünk: JATE Filozófia Tanszék

6722 Szeged, Petőfi Sándor sgt. 30-34.